

Projekat kofinansira
Evropska unija

“Podrška u zapošljavanju, umrežavanju i sprovođenju obuka u lokalnoj poljoprivredno-prehrambenoj zajednici u Crnoj Gori” (PLACEMENT)
CFCU/MNE/183

POČETNA SITUACIONA ANALIZA

Izveštaj o početnom stanju u projektu PLACEMENT

Cetinje 2022.

Objavljuje: Western Balkans Institute
Kralja Milana 34 Beograd
www.wb-institute.org

Na Cetinju, april 2022

Sva prava zadržana.

Preporuka za citiranje: "Početna situaciona analiza u projektu PLACEMENT", WEBIN, 2022

Situaciona analiza realizovana je u okviru projekta "Podrška u zapošljavanju, umrežavanju i sprovođenju obuka u lokalnoj poljoprivredno-prehrambenoj zajednici u Crnoj Gori" (PLACEMENT) CFCU/MNE/183 koji sufinansiraju Vlada Crne Gore i Evropska Unija.

Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost njenih autora i ne predstavlja nužno stavove Vlade Crne Gore niti Evropske Unije.

SADRŽAJ

REZIME.....	5
1. UVOD.....	6
1.1. O projektu PLACEMENT.....	6
1.2. Svrha Početne situacione analize.....	6
1.3. Struktura izvještaja.....	7
1.4. Izrazi zahvalnosti.....	7
2. METODOLOŠKI OKVIR.....	8
2.1 Predmet istraživanja.....	8
2.2. Istraživački zadaci, uzorak, metodi i pristup.....	8
2.3. Etička pitanja i ograničenja.....	9
3. REZULTATI.....	10
3.1. Socio-demografska kretanja i lokalno tržište rada.....	10
3.1.1. Populaciona statistika i trendovi u Crnoj Gori i u Prijestonici Cetinju.....	10
3.1.2. Struktura privrede u Prijestonici Cetinje.....	13
3.1.3. Radna snaga i (ne)zaposlenost u Prijestonici Cetinje.....	15
3.1.4. Pregled aktivnih mjera zapošljavanja dostupnih korisnicima u Prijestonici Cetinje.....	17
3.1.5. Pregled mjera podrške razvoju malih i srednjih preduzeća i preduzetništva dostupnih korisnicima u Prijestonici Cetinje.....	21
3.2. Sektor prehrambene proizvodnje i prerade u Crnoj Gori i u Prijestonici Cetinje.....	25
3.2.1. Glavne karakteristike i trendovi.....	25
3.2.2. Izazovi.....	26
3.2.3. Potrebe poslodavaca.....	27
3.3. Sektor agroturizma u Crnoj Gori i u Prijestonici Cetinje.....	27
3.3.1. Glavne karakteristike i trendovi.....	33
3.3.2. Izazovi.....	33
3.3.3. Potrebe domaćinstava, preduzetnika i malih i srednjih preduzeća.....	35
4. ZAKLJUČCI I PREPORUKE.....	42
5. PRIJEDLOG REVIDIRANE PROJEKTNE MATRICE LOGIČKOG OKVIRA.....	43
6. KORIŠĆENI IZVORI.....	56
7. PRILOZI.....	58

SKRAĆENICE

CG – Crna Gora

EU – Evropska Unija

MONSTAT- Uprava za statistiku Crne Gore

MSP – Mala i srednja preduzeća

NEET – Not in Employment, Education or Training

PCT – Prijestonica Cetinje

PKCG – Privredna komora Crne Gore

PLACEMENT – Providing Local Agri-food Community and Entities in Montenegro with Employment, Networking and Training

ZZZCG – Zavod za zapošljavanje Crne Gore

REZIME

Stanovništvo predstavlja osnovni faktor razvoja društva i lokalne zajednice, posebno sa aspekta brojnosti stanovništva i njegove strukture (starosne, polne, obrazovne, kvalifikacione i sl.). Na razvoj stanovništva u Crnoj Gori, pa i u Cetinju, u velikoj mjeri su uticale migracije stanovništva, koje su u posljednjih dvadesetak godina pruzrokovane ekonomskim i društveno-političkim promjenama. Stanovništvo Cetinja karakteriše nepovoljna starosna struktura, negativan migracioni saldo i nepovoljna obrazovna struktura.

Lokalno tržište rada beleži blagi porast nezaposlenosti uz sve rastući jaz između ponude i tražnje na tržištu rada. Broj penzionera prevazilazi broj zaposlenih, te ovaj podatak poziva na pozornost.

Privrednu strukturu Prijestonice karakterišu mala i srednja preduzeća i preduzetnici, sa rastućim brojem aktivnih preduzeća, od kojih najveći dio predstavljaju preduzeća u sektoru trgovine i prerađivačkoj industriji.

Mesno-prerađivački sektor i sektor proizvodnje pića predstavlja stabilan deo ekonomije Prijestonice. Većina poslodavaca u ovim sektoriuma nije smanjivala broj zaposlenih tokom perioda pandemije i imaju potrebu za zapošljavanjem novih radnika.

Agroturizam je jedna od strateških razvojnih grana prijestoničkog turizma i ima značajan potencijal za rast. Ipak neophodno je podržati i ohrabriti seoska domaćinstva da ispune neophodne formalne uslove za obavljanje djelatnosti i upišu se u odgovarajuće registre. Takođe im je neophodna podrška kroz razvoj turističke infrastrukture.

1. UVOD

1.1. O projektu PLACEMENT

Projekat "Podrška zapošljavanju, umrežavanju i sprovođenju obuka u lokalnoj poljoprivredno-prehrambenoj zajednici u Crnoj Gori" skraćenog naziva PLACEMENT, treba da omogući zapošljavanja većeg broja ljudi na lokalnom tržištu rada i smanjenje stope nezaposlenosti, posebno kod teško zapošljivih lica, a istovremeno aktivno radi i podržava poslodavce u poljoprivredno-prehrambenom sektoru da najboljim kandidatima ponude kvalitetna nova radna mesta. Projekat se bavi potrebama ključnih ciljnih grupa kroz pružanje pomoći:

- mladima, ženama i nisko kvalifikovanim osobama da pronađu posao u novoj poljoprivredno-prehrambenoj industriji i/ili pohađaju relevantnu obuku na poslu;
- kompanijama iz privatnog sektora da obezbede kvalitetnu obuku na radnom mestu, i sprovođenje procesa selekcije kandidata i na taj način postizanje povećanja proizvodnje;
- lokalnim kreatorima politike da pravilno adresiraju nedostatke u veštinama (analiza potražnje i ponude veština u industriji proizvodnje hrane i pića) i povećaju efikasnost mera i kroz uspostavljanje mehanizama;
- lokalnim kreatorima politika da naprave politike zasnovane na dokazima koje podržavaju inkluzivno tržište rada na lokalnom nivou;
- finansijske diversifikacije poljoprivrednih domaćinstava;
- rastu poljoprivredno-prehrambene industrije u obimu i kvalitetu;
- agroturističkim kapacitetima u regionu.

Projekat PLACEMENT ima za cilj da obezbedi veći kvalitet mera zapošljavanja u Prijestonici Cetinje kroz 2 specifična cilja:

- 1) Olakšavanje radne aktivacije nezaposlenih građana u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, posebno onih koji su u ugroženom položaju na tržištu rada kroz informacije, obuku i zapošljavanje; i
- 2) Jačanje sposobnosti privatnih poslodavaca i preduzetnika iz poljoprivredno-prehrambenom sektora da (su)kreiraju obuke na radnom mestu i stvaraju nove mogućnosti zapošljavanja;

Projekat zajednički realizuju Prijestonica Cetinje u svojstvu nosioca i Socio-ekonomski centar Crne Gore i Zapadnobalkanski institut u svojstvu partnera.

1.2. Svrha Početne situacione analize

Svrha ovog istraživačkog zadatka bila je da obezbedi najnovije podatke o potrebama ciljnih grupa projekta PLACEMENT, i o mjerama lokalne politike zapošljavanja na području Prijestonice Cetinje. Analiza je obhvatila i projektne indikatore, vrijednujući njihovu

relevantnost u sadašnjem trenutku i iznoseći procjenu o potrebi da se oni revidiraju. Na kraju, ovaj istraživački zadatak je nastojao da obezbjedi osnovu za mjerenje uspjeha projekta nakon završetka implementacije.

1.3. Struktura izvještaja

Izvještaj se sastoji iz 7 djelova. Prvi dio je uvodni. U drugom djelu je predstavljen metodološki okvir u kojem je realizovana situaciona analiza. U trećem djelu su predstavljeni rezultati istraživanja po oblastima, i to: socio-demografska kretanja u Crnoj Gori i na Cetinju i lokalno tržište rada na Cetinju, sektor prehrambene proizvodnje i prerade u Crnoj Gori i na Cetinju, sektor agroturizma, i nalazi u vezi sa analizom projektnih indikatora. U četvrtom djelu su navedeni zaključci i preporuke. U petom djelu je prikazan prijedlog revidirane matrice projektnih indikatora. U šestom djelu su prikazani korišćeni izvori, dok su sedmim djelom obuhvaćeni prilozi.

1.4. Izrazi zahvalnosti

Početna situaciona analiza sprovedena je u podsticajnom okruženju šireg projektnog tima u kojem je istraživački tim uživao veliku podršku i razumjevanje predloženog načina rada. S tim u vezi, veliku zahvalnost za podršku u realizaciji ovog istraživačkog zadatka upućujemo Marku Boškoviću, koordinatorskom projektu PLACEMENT, koji nam je obezbjedio efikasnu, brzu i neometanu komunikaciju sa svim neophodnim sagovornicima unutar Prijestonice Cetinje i među identifikovanim ciljnim grupama ovog istraživanja.

Veliku zahvalnost za podršku u identifikaciji sagovornika i poljoprivredno-prehrambenog sektora upućujemo timu Optimus Consulting-a iz Podgorice.

Realizacija ovog istraživačkog zadatka podržana je i dragocnim angažovanjem Dragane Jovanović, praktikantkinje u WEBIN, koja je koordinirala procesom komunikacije i prikupljanja podataka u postupku istraživanja.

2. METODOLOŠKI OKVIR

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja jeste početno stanje od kojeg počinje realizacija projekta PLACEMENT. U širem smislu, predmet analize jesu projektni indikatori i njihove vrijednosti. U užem smislu, predmet analize jesu stanje na tržištu rada, mjere podrške razvoju malih i srednjih preduzeća i preduzetništva i mjere podrške zapošljavanju i samozapošljavanju, kao i stanje u sektorima poljoprivredno-prehrambene proizvodnje i prerade, i sektoru agroturizma.

Ciljne grupe ovog istraživačkog zadatka su: nezaposlena lica (poput mladih, uključujući NEET, zatim žena, dugoročno nezaposlenih lica, ruralnog stanovništva koje nema formalno zaposlenje), mala i srednja preduzeća i preduzetnici, domaćinstva koja obavljaju djelatnost u oblasti agroturizma, akteri koji učestvuju u kreiranju javnih politika u Prijestonici Cetinje.

Rezultat ovog istraživačkog zadatka je izvještaj o početnom stanju u projektu PLACEMENT. Podaci i nalazi iz izvještaja biće osnova za planiranje svih ostalih projektnih aktivnosti i kasniju analizu uspjeha projekta i procjenu uticaja.

Početna situaciona analiza realizovana je u periodu od početka marta do početka aprila 2022. godine na području Prijestonice Cetinje.

2.2. Istraživački zadaci, uzorak, metodi i pristup

Zadatak	Uzorak, metodi i pristup
Ispitati stanje, trendove i kretanja u privredi i na tržištu rada u Crnoj Gori i u Prijestonici Cetinje, kao i socio-demografska kretanja;	Metod: desk analiza
Analizirati postojeće mjere aktivne politike zapošljavanja i podsticanja preduzetništva, kao i mjere podsticanja razvoja djelatnosti u agroturizmu, dostupne korisnicima u Cetinju;	Metod: desk analiza
Ispitati potrebe poslodavaca u proizvodno-prerađivačkim djelatnostima u sektoru proizvodnje hrane u Cetinju, za zapošljavanjem novih kadrova i unaprijeđivanjem kompetencija zaposlenih;	Metod: <ul style="list-style-type: none"> • desk analiza • e-upitnik za poslodavce sa otvorenim i zatvorenim pitanjima Uzorak: 20 – 30
Ispitati potrebe domaćinstava, preduzetnika i malih i srednjih preduzeća u djelatnostima u sektoru agroturizma u Cetinju;	Metod: <ul style="list-style-type: none"> • desk analiza • e-upitnik za domaćinstva, preduzetnike, mala i srednja preduzeća, sa otvorenim i

Na osnovu prikupljenih podataka ispitati relevantnost projektnih indikatora i ako je potrebno, prijedložiti reviziju indikatora;

zatvorenim pitanjima

Uzorak: 10 – 20

Metod: analiza sadržaja (projektna prijava PLACEMENT, logička matrica projekta, nacrt Izvještaja o početnom stanju.

2.3. Etička pitanja i ograničenja

Ključno ograničenje tokom realizacije ovog istraživanja bilo je nepostojanje jedinstvene baze privrednih društava i pružaoca usluga u ruralnom turizmu iz koje bismo mogli da selektujemo ispitanike, pa smo ispitanike identifikovali alternativnim putem, koristeći evidencije poslovnih subjekata koji saraduju sa privrednim društvima i pružaocima usluga u ruralnom turizmu iz Prijestonice.

Istraživanje nije obuhvatilo značajna etička pitanja.

3. REZULTATI

3.1. Socio-demografska kretanja i lokalno tržište rada

Prijestonica Cetinje prostire se na brdsko-planinskom području podlovcenske Crne Gore. Teritorija Prijestonice obuhvata prostor od Skadarskog jezera do Pustog Lisca i od Lovćena i Boke Kotorske do Garča. Graniči se sa opštinama: Podgorica, Bar, Nikšić, Danilovgrad, Bar, Budva i Kotor. Sa svoja dva gradska (Cetinje i Rijeka Crnojevića) i 92 ruralna naselja, Prijestonica pripada Središnjem regionu Crne Gore.

Slika 1: administrativno područje Prijestonice Cetinje

3.1.1. Populaciona statistika i trendovi u Crnoj Gori i u Prijestonici Cetinju

Stanovništvo predstavlja osnovni faktor razvoja društva i lokalne zajednice, posebno sa aspekta brojnosti stanovništva i njegove strukture (starosne, polne, obrazovne, kvalifikacione i sl.). Na razvoj stanovništva u Crnoj Gori, pa i u Cetinju, u velikoj mjeri su uticale migracije stanovništva, koje su u posljednjih dvadesetak godina pruzrokovane ekonomskim i društveno-političkim promjenama.

Prema zvaničnim podacima (MONSTAT 2020.), Crna Gora ima 621,306 stanovnika, uz neznatno više ženskog stanovništva. U odnosu na popis iz 2011. godine kada je evidentirano

620,079 stanovnika, primjećuje se blagi rast broja stanovnika (za 0,2%).

Prema uzrasnim kategorijama, najviše ima stanovnika koji su stariji od 65 godina, a zatim ih sljedi stanovništvo od 25-29 godina, kao i stanovništvo u 40-im i 50-im godinama.

Prema Statističkom zavodu Crne Gore (Popis 2011.), u Prijestonici Cetinje živjelo je 16.657 stanovnika (8.031 muškaraca i 8.626 žena). To predstavlja 2,69% od ukupnog broja stanovnika Crne Gore. Od toga, gradskog stanovništva bilo je 14.093 (84,61%), a seoskog 2.564 (15,39%). U odnosu na popis iz 2003. godine, udio gradskog stanovništva se povećao za 1.5%, na uštrb seoskog stanovništva, čime se trend depopulacije sela u Prijestonici nastavio.

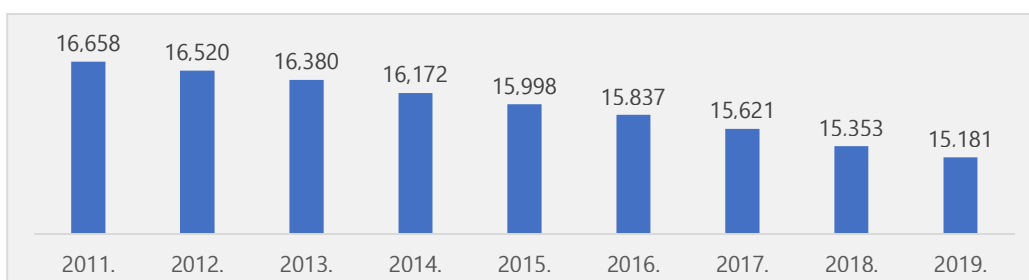

Tabela 1: Procjena broja stanovnika Prijestonice Cetinje sredinom godine

Izvor: Strategija zapošljavanja Prijestonice

Prema posljednjim procjenama¹, u Prijestonici živi 15.046 stanovnika, odnosno 1.611 (9,67%) stanovnika manje u odnosu na posljednji popis.

	1971	1981	1991	2003	2011
Stanovništvo	22.024	20.213	20.171	18.482	16.657
Domaćinstva	6.102	6.086	6.139	5.865	5.747

Tabela 2: Kretanje stanovništva i domaćinstava (1971-2011)

Izvor MONSTAT

Prirodni priraštaj u Prijestonici je u kontinuitetu negativan tokom perioda 2011-2020 godine. Osim toga, na opadanje broja stanovnika u prijestonici utiče i negativan migracioni saldo (veći broj odjave prebivališta od broja prijave prebivališta).

¹ MONSTAT, 2020.

Godina	Prirodni priraštaj	UNUTRAŠNJE MIGRACIJE		
		Doseljeni	Odseljeni	Migracioni saldo
2011.	-24	91	195	-104
2016.	-41	89	184	-95
2018.	-86	96	256	-160
2019.	-47	124	229	-105

Tabela 3: Prirodni priraštaj i unutrašnje migracije, Izvor: Strategija zapošljavanja Prijestonice

Prijestonica Cetinje sa prosječnom starošću od 40,3 godine (MONSTAT, 2011.) spada u opštine sa izraženom demografskom starošću stanovništva. U odnosu na popis iz 2003. godine kada je prosječna starost iznosila 38,1 godinu, bilježi se povećanje prosječne stope starosti.

Kod ženske populacije je izraženija negativna komponenta starosne strukture (42 godine žene u odnosu na 38,4 godine kod muškaraca), kao u ruralnim područjima (sa prosječnom starošću 47,2 godine) u odnosu na gradsko područje (39 godina).

Kada je riječ o obrazovnoj strukturi stanovništva Prijestonice, posljednji podaci datiraju iz 2011. godine, i izvor podataka je Popis. Prema tim podacima, u obrazovnoj strukturi stanovništva Prijestonice prevladava srednja stručna sprema sa gotovo 52%. Približno 10% stanovništva čine oni bez ili sa nedovršenim osnovnim obrazovanjem, samo osnovno obrazovanje ima skoro 21% stanovnika Prijestonice, dok 15% čine oni sa višim ili visokim obrazovanjem.

Stepen obrazovanja	Cetinje	%	Crna Gora	%
Bez školske spreme	210	1,5	11.324	2,3
Nepotpuna osnovna škola	1.076	7,5	36.783	7,3
Osnovno obrazovanje	2.981	20,9	104.415	20,8
Srednje obrazovanje	7.742	54,2	260.277	51,9
Više obrazovanje	654	4,6	26.170	5,2
Visoko obrazovanje	1.283	9,0	49.469	9,9
Postdiplomske studije	76	0,5	3.000	0,6
Doktorat	10	0,1	964	0,2
Osnovne akademske studije	90	0,6	2.756	0,5
Osnovne primijenjene studije	27	0,2	1.343	0,3
Postdiplomske specijalističke studije	54	0,4	1.528	0,3
Postdiplomske magistarske studije	29	0,2	713	0,1
Ostalo (bez izjašnjenja)	59	0,4	2.536	0,5
Ukupno	14.291	100,0	501.278	100,0

Tabela 4: Obrazovna struktura stanovništva Prijestonice

3.1.2. Struktura privrede Prijestonice

Priestonica se i dalje nije oporavila od prelaska sa centralistički planirane ekonomije na tržišnu ekonomiju. U okviru ove tranzicije došlo je do urušavanja velikih društvenih preduzeća u Cetinju, koja se u procesu privatizacije nijesu uspjela oporaviti. Većina tadašnjih vodećih preduzeća iz tog perioda su danas zatvorena.² Ta preduzeća su zapošljavala najveći broj radnika sa teritorije Prijestonice koji su njihovim gašenjem ostali bez posla. Sektor malih i srednjih preduzeća, koji je u tom period bio u nastajanju, nije mogao da absorbuje svu raspoloživu radnu snagu proisteklu iz tih preduzeća, niti je taj profil radnika odgovarao u odnosu na zahtjevane vještine i znanja, te je na lokalnom tržištu rada nastao **nesklad između ponude i tražnje**. Taj nesklad prisutan je i danas.

Prema Indexu konkurentnosti, Priestonica spada u red srednje konkurentnih opština, i zauzima 11. mjesto od 23 opštine. U periodu od 2015. do 2017. Godine Index konkurentnosti Priestonice iznosio je 98 što je ispod republičkog prosjeka (koji iznosi 100 za cijelu Crnu Goru). U periodu od 2016 do 2018. godine, indeks razvijenosti Priestonice Cetinje iznosio je 91,1. Iako ovo predstavlja značajno povećanje u odnosu na pređašnji period kada je ovaj indeks iznosio 79, Priestonica se i dalje razvija ispod republičkog prosjeka. Ovaj indeks stavlja je na 9. mjesto po razvijenosti od 23 opštine.

Kada je riječ o privrednoj strukturi Priestonice, Strategija zapošljavanja Priestonice Cetinje navodi da u privrednoj strukturi preovladavaju mala preduzeća do 50 zaposlenih. Postoje i 2 preduzeća sa više od 50 a manje od 100 zaposlenih, dok velikih preduzeća nema (više od 250 zaposlenih).

Podaci iz Strateškog plana razvoja Priestonice Cetinje³ pokazuju da u u 2019. godini, u strukturi prijestoničke privrede dominirala djelatnost trgovine (41%), zatim prerađivačka industrija (16,9%), saobraćaj i skladištenje (8,6%), pružanja usluga, smještaja i ishrane (8,6%), građevinarstvo (6,2%), stručne, naučne i tehničke djelatnosti (5,2%), administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (3,9%), informisanje i komunikacija (2,9%), poslovanje nekretninama (1,8%), umjetnost, zabava i rekreacija (1,6%) i ostale uslužne djelatnosti (1,6%). Kada je u pitanju struktura preduzetnika po djelatnosti, najzastupljeniji sektori bili su: trgovina (86 registrovanih preduzetnika), zanatstvo (17), ugostiteljstvo (43), pa usluge prevoza u drumskom saobraćaju (16)⁴.

Kada je riječ o aktivnim privrednim subjektima u Priestonici koji su predali finansijske izvještaje, podaci Privredne komore Crne Gore pokazuju da je 468 privrednih subjekta predalo finansijski izvještaj u 2020. godini, što je više nego u 2019. godini (403 subjekta predala izvještaj).

² Strateški plan razvoja Priestonice Cetinje za period 2020-2024. godine

³ Strategija zapošljavanja

⁴ <http://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/dokumenta/2ad02938f6a3e95fe8f970074a4f2f95.pdf>, str. 20

	Broj privrednih subjekata		Broj zaposlenih		Bruto zarade (€)	
	2019.	2020.	2019.	2020.	2019.	2020.
Podgorica	8.414	9.533	68.538	66.417	617.931.546	532.769.070
Danilovgrad	391	461	2.286	2.599	14.138.725	15.380.265
Nikšić	1.520	1.840	9.309	10.130	71.433.496	78.421.149
Cetinje	403	468	1.585	1.697	7.799.574	8.429.064
Tuzi	59	138	1.593	1.795	7.260.163	7.687.473
Centralna regija	10.787	12.440	83.311	82.638	718.563.504	642.687.021
% centralna regija	44,5	44,0	60,3	59,7	69,6	66,6

Tabela 5: Broj poslovnih subjekata Centralne regije koji su predali finansijske iskaze, izvor: PKCG

3.1.3. Radna snaga i (ne)zaposlenost u Prijestonici Cetinje

Pojava virusa COVID-19 u martu 2020. godine u značajnoj mjeri je uticala na negativna kretanja na tržištu rada⁵. Kao posljedica uticaja pandemije, broj nezaposlenih u Crnoj Gori se tokom 2020. i 2021. godine povećavao, a taj trend je naročito bio izražen kod žena, tako da je krajem 2021. godine broj nezaposlenih u Crnoj Gori je bio 57.386, što je gotovo 10.000 više nego 2020. Zabeležena stopa nezaposlenosti u 2021. iznosila je 24,73% što je povećanje od preko 4% za godinu dana, a većinu nezaposlenih lica činile su žene.

Takođe, kod većine zanimanja svih stepena stručne spreme, uočava se nastavak višegodišnjeg trenda da ponude radne snage značajno prevazilazi tražnju.

Kada je riječ o rastu zaposlenosti u Crnoj Gori u 2021. godini, najveći rast je uočen u sektoru usluga smještaja i hrane (kod 56% preduzeća), dok je najmanji rast zaposlenosti zabilježen u sektorima poljoprivrede i prerađivačke industrije (kod 7% preduzeća), rezultati su ankete koju je PKCG sproveda u novembru 2021. godine među preduzećima. U pogledu oglašavanju radnih mjesta u Crnoj Gori, tokom 2021. godine najviše (22.731) ih je bilo oglašeno u sektoru usluga smještaja i ishrane (19,25%), ali u ovoj oblasti nije ostvareno i najveće zapošljavanje.

Stanje na tržištu rada Prijestonice Cetinje svrstava je u gradove u kojima se bilježi najviše nezaposlenih lica i rast nezaposlenosti. U 2021. godini u Prijestonici je broj nezaposlenih lica iznosio 1.573⁶ što je 185 lica više na birou za nezaposlene u odnosu na 2020. godinu. Među nezaposlenim licima više je žena nego muškaraca. Dugoročno nezaposlena lica koja se nalaze na evidenciji Biroa rada Cetinje 12 mjeseci i duže, čine gotovo više od polovine svih nezaposlenih na evidenciji Zavoda za zapošljavanje. Među dugoročno nezaposlenima je najviše onih sa III i IV stepenom stručne spreme, ali se bilježi i porast broja dugoročno nezaposlenih sa visokom i višom stručnom spremom.

Prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, zaposlenih u Cetinju je 3.268 (2020 ZZZCG Cetinje), bez značajnih statističkih razlika među polovima. Najveća zaposlenost ostvarena je u sektoru trgovine (28,2%), i u prerađivačkoj industriji (22,6%). Sezonski rad nije zastupljen u značajnoj mjeri⁷.

U Prijestonici živi i 4.208 penzionera (27% stanovništva Prijestonice), iz čega sledi da je penzionera više za četvrtinu od broja zaposlenih.

Zavod za zapošljavanje Crne Gore i Unija poslodavaca Crne Gore su tokom 2020. godine sprovedli Anketu poslodavaca koja je ispitala koje su to potrebe poslodavaca za određenim zanimanjima i potrebnim vještinama za obavljanje posla. U Anketi je učestvovalo 425

⁵ Analiza ponude, tražnje i zapošljavanja na tržištu rada za 2020, Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

⁶ Izvještaju o radu ZZZCG za 2021. godinu.

⁷ <http://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/dokumenta/2ad02938f6a3e95fe8f970074a4f2f95.pdf>, str. 10

preduzeća iz Crne Gore, od kojih 24 iz Prijestonice. Najviše anketiranih poslodavaca bilo je iz oblasti smještaja i ishrane, uslužnih delatnosti, zatim trgovine na veliko i malo i prerađivačke industrije. Poslodavci su kao najdeficitarnija zanimanja navjeli zanimanja iz djelatnosti ugostiteljstva i turizma (konobari, kuvari, šankeri, pizza majstori, poslastičari), saobraćaja (vozači C i D kategorije), trgovine (trgovac) i razna zanatska zanimanja (tesar, zidar, armirač, moler, keramičar i sl.). Anketa pokazuje i da nedostatak kvalifikovane radne snage, nedostatak radnog iskustva kao i nezainteresovanost za rad, spadaju u najčešće poteškoće sa kojima se poslodavci susreću pri pronalaženju radnike odgovarajućeg profila. Takođe, kada su u pitanju znanje, vještine i kompetencije, uviđa se nedostatak radnog iskustva i motivacije, nedovoljna profesionalna odgovornost zaposlenih prilikom obavljanju poslova, kao i nedovoljno poznavanje stranih jezika (najčešće engleskog) i načina poslovnog komuniciranja. Ovo su i najčešći razlozi zbog kojih poslodavci pribegavaju zapošljavanju radne snage iz inostranstva, dok lokalna radna snaga ostaje na tržištu rada evidentirana kao nezaposlena.

Poslodavci iz Prijestonice Cetinje su kao glavni poteškoću pri zapošljavanju radnika naveli neodgovarajuće kvalifikacije nezaposlenih lica na birou rada. Takođe, zaposlenima nedostaju znanja za rad na računaru, iskustvo, vještina komuniciranja i znanje stranog jezika.

Kako je navedeno u Anketi poslodavaca za 2020. godinu, deficitarna zanimanja u Prijestonici bila su zanimanja iz djelatnosti građevinarstva, a falilo je i ekonomista i programera. Ipak, u Strategiji zapošljavanja Prijestonice kao ključne razvojne šanse za unapređenje zapošljavanja izdvojeni su sektor turizma, poljoprivrede kao i razvoj malih i srednjih preduzeća uz privlačenje stranih investitora.

3.1.4. Pregled aktivnih mjera zapošljavanja dostupnih korisnicima u Prijestonici Cetinje

Povećanje zaposlenosti u Prijestonici glavni je cilj Strategije zapošljavanja za period od 2020-2024 godine. Strategija kao svoje glavne ciljeve proklamuje povećanje usklađenosti ponude i tražnje radne snage, ali i povećanje broja zaposlenih. S tim u vezi, Prijestonica u saradnji sa državnim organima i službama promoviše programe i mjere koje treba da podstaknu razvoj preduzetništva i zapošljavanja.

Značajnu ulogu u promociji tih mjera ima Zavod za zapošljavanje Cetinje, koji je u saradnji sa Područnom jedinicom Podgorica, zadužen za:

- vođenje informativnih razgovora i individualnih savjetodavnih intervju sa nezaposlenim licima
- organizovanje informativno-motivacionih seminara za nezaposlene
- pripremu individualnih planova zapošljavanja

Usluge karijerne orijentacije nijesu dostupne u Cetinju, već se za ovaj vid pomoći kandidati upućuju u Podgoricu. Zavod za zapošljavanje takođe sprovodi kako konsultativne, tako i aktivne mjere kako bi pomogli nezaposlenim licima da dođu do posla. Usluge savjetovanja koju pruža Zavod za zapošljavanje odnosile su se na:

- izbor, traženje i prihvatanje zaposlenja
- upoznavanje sa metodama traženja zaposlenja
- razvoj vještina za upravljanje karijerom
- unapređenje profesionalnog razvoja

Još jedna od aktivnosti koju ZZZCG sprovodi kako bi nezaposlenim licima pomogao pri zaposlenju jeste **posredovanje pri zapošljavanju**. Ona podrazumeva rad sa poslodavcima koji oglašavaju slobodna mesta, selekciju kandidata koji zadovoljavaju zahteve poslodavca, a zatim njihovo međusobno povezivanje. Takođe, ZZZCG nezaposlenim licima i poslodavcima pruža pravnu i tehničku pomoć prilikom zasnivanja radnog odnosa.

Prema poslednjem izvještaju o radu za 2021. godinu, Zavodu se obratilo 373 poslodavca sa 773 prijave za posredovanje kojima je iskazana potreba za 2.150 izvršilaca.

U 2021. godini ZZZCG je realizovao sljedeće programe i mjere podrške zapošljavanju:

Program/mjera	Kako se realizuje mjera?	Broj učesnika	Sredstva
Programi obrazovanja i osposobljavanja odraslih	Sticanjem stručnih kvalifikacija i ključnih vještina u saradnji sa livenciranim	58 lica (sticanje kvalifikacija- 38,	

Program osposobljavanja za samostalan rad	<p>organizatorima obrazovanja odraslih.</p> <p>Nezaposlena lica sa stečenim srednjim obrazovanjem zapošljavaju se kod poslodavca na 6 mjeseci.</p> <p>Obezbijeđen im je mentoring kako bi se osposobili za rad.</p> <p>Na kraju programa poslodavci izdaju potvrde o stečenom radnom iskustvu, uz pomoć kog će lica moći da polažu stručni ispit.</p>	<p>Sticanje znanja i vještina-20)</p> <p>255 učesnika 76 poslodavaca</p>	<p>1.686.000€ (budžet ZZZCG)</p>
Program osposobljavanja za rad kod poslodavca	<p>Lica kojima je nedostatak praktičnih znanja i vještina identifikovan kao prepreka u zapošljavanju na najmanje 6 mjeseci zapošljavaju se kod poslodavca. Uz podršku mentora, učesnici imaju priliku da steknu znanja i vještine u okviru određenih radnih mjesta.</p>	<p>207 učesnika 34 poslodavca</p>	
Direktno otvaranje radnih mjesta- Javni radovi	<p>Zavod stvara privremene netržišne poslove od javnog interesa kako bi aktivirao posebno osjetljive grupe nezaposlenih lica.</p>	<p>Ukupno 586 učesnika Personalni asistent i Njega starih lica: 302 učesnika kod 54 izvođača programa</p>	<p>815.000€ (budžet ZZZCG)</p>
	<p>Ovaj program nezaposlenim licima</p>	<p>U programe zaštite životne sredine, obrazovne, kulturne</p>	

	omogućava očuvanje i unapređenje radnih sposobnosti.	i ostalim društveno korisnim programima uključeno je 284 lica kod 61 izvođača	
Program podsticaja za preduzetništvo	Nezaposlena lica koja imaju biznis ideju i želju da se bave preduzetništvom pored finansijske pomoći, od Zavoda mogu dobiti i stručnu pomoć u cilju unapređenja preduzetničkih znanja.	Program treba da omogući samozapošljavanje najmanje 50 lica.	500.000€ (7.500 € do 10.000€ za svaku biznis ideju koja bude odobrena za finansiranje)
Podsticaji za zapošljavanje	Takođe, finansijska i stručna pomoć namjenjena je i poslodavcima koji planiraju otvaranje novih radnih mjesta. Zavod bira poslodavce koji će u periodu od najmanje 6 mjeseci zaposliti lica sa evidencije Zavoda i to pre svega žene, lica do 40 godina i ona koja su na u evidenciji duže od godinu dana.	Planirana realizacija programa za 88 lica.	150.000€ (stimulacija od 568,07€ po učesniku programa)
Inovirani program kontinuiranog stimulisanja zapošljavanja i preduzetništva	Nezaposlena lica koja imaju biznis ideju, poseduju znanje i volju, upućuju se na edukaciju preduzetnika. Edukacija se sastoji od 2 seminara koji	4 lica prošla su edukaciju iz oblasti preduzetništva (2 lica podnijela su zahtjev za kredit) Tokom 2021. odobrena su 3 zahtjeva za kredit	

	<p>obuhvataju podsticaj samozapošljavanju i sticanje osnovnih znanja iz oblasti preduzetništva. Nakon ocjene stručnog tima, lica čiji biznis ima predispozicije da bude uspješan uvode se u proceduru podnošenja zahteva za kredit. Kredit se dodjeljuje i malim preduzećima i preduzetnicima u cilju proširenja kapaciteta u prostornom, tehničkom i kadrovskom smislu.</p>	<p>ukupne vrijednosti 20.000€ kojima je otvoreno 4 nova radna mjesta.</p>	
<p>Program grantova za samozapošljavanje</p>	<p>Bespovratna sredstva dodjeljuju se nezaposlenim licima koja imaju kvalitetnu biznis ideju za samozapošljavanje bi uspješno završe obuku predviđenu ovim programom.</p>	<p>Tokom 2021. finansiralo se 159 grant korisnika kojima je na raspolaganju bilo 1.181.000€</p>	<p>Implementacija zahteva pristiglih tokom 2021.</p> <p>3.500.000€ (sredstva iz IPA fonda namenjena za 3 godine 2019, 2020, 2021)</p>

3.1.5. Pregled mjera podrške razvoju malih i srednjih preduzeća i preduzetništva dostupnih korisnicima u Prijestonici Cetinje

Kada je riječ o mjerama podrške razvoju preduzetništva, u 2021. Godini realizovane su sljedeće mjere:

Naziv programa/mjere	Institucija	Cilj	Namjena	Sredstva
Program podrške razvoju preduzetništva	IRF (u saradnji sa Ministarstvom ekonomskog razvoja i ostalim organima i lokalnim samoupravama)	Otvaranje novih radnih mjesta, aktivacija nezaposlenih lica (prije svega žena, mladih, studenata, lica sa invaliditetom)	Ulaganja u osnovna sredstva (materijalnu i nematerijalnu imovinu) i obrtna sredstva	- krediti do 50.000€ - za registrovane preduzetnike do 30.000€
		Podsticanje rasta MSP	Prije svega novoosnovanim privrednim subjektima	
Program kreditiranja početnika u biznisu	IRF	Kreditiranje novih privrednih društava, preduzetnika	Ulaganja u osnovna sredstva (materijalnu i nematerijalnu imovinu) i obrtna sredstva	- krediti do 50.000€ - za preduzetnike do 30.000€
		Podrška otvaranju novih radnih mjesta		
Program podrške ženama u biznisu- START UP	IRF	Podrška ženama koje imaju znanja za razvijanje sopstvene biznis ideje	Ulaganja u osnovna sredstva (materijalnu i nematerijalnu imovinu) i obrtna sredstva	- krediti do 50.000€ - za preduzetnice do 30.000€
			Nezaposlenim ženama	-beskamatna linija
Program unaprijeđenja ženskog preduzetništva	IRF	Podsticanje osnivanja i razvoja MSP i preduzetništva u	Ulaganja u osnovna sredstva (materijalnu i	-krediti do 1.000.000€ -za preduzetnice

		kojima su žene nosioci biznisa	nematerijalnu imovinu) i obrtna sredstva	do 50.000€
		Afirmacija žena u ovoj sferi		
Mikrokrediti za podršku ženama u biznisu	IRF	Dodatno osnaživanje preduzetničkog potencijala žena	Ulaganja u osnovna i obrtna sredstva bez ograničenja	kreditu do 10.000€
Razvojni krediti za mikro, mali i srednji biznis	IRF	Unapređenje poslovanja postojećih privrednih subjekata	ulaganja u osnovna sredstva (materijalnu imovinu) i obrtna sredstva	-kreditu do 150.000€ -za preduzetnike do 30.000€
Program kreditiranja mladih u biznisu	IRF	Podsticanje osnivanja i razvoja poslovanja mikro i malih preduzeća i preduzetništva koja su u vlasništvu mladih i veći stepen njihovog uključivanja u preduzetništvo	Ulaganja u osnovna sredstva (materijalnu i nematerijalnu imovinu) i obrtna sredstva Namjenjeno vlasnicima biznisa starosti do i sa 35 godina	- kreditu do 50.000€ - za preduzetnike do 30.000€

Napomena: kako je indeks razvijenosti Prijestonice Cetinje ispod republičkog prosjeka, kamatne stope za subjekte koji posluju na teritoriji Prijestonice su niže nego za razvijenije opštine.

Privrednim subjektima iz Prijestonice su dostupne I sljedeće mjere podrške razvoju privrede:

Naziv mjere/programa	Institucija	Cilj	Namjena	Sredstva
Program podrške agroindustriji i proizvodnji hrane	IRF (sredstva Evropske Investicione banke)	-podrška razvoju i rastu ovog sektora - unapređenje proizvodnih kapaciteta -proširenje proizvodnje	-ulaganja u osnovna sredstva (materijalnu i nematerijalnu imovinu) i obrtna sredstva	-kreditu do 3.000.000€ -za preduzetnike i poljoprivredne proizvođače do 50.000€

Program podsticajnih mjera u oblasti ruralnog turizma	Ministarstvo ekonomskog razvoja	-uvođenje novih tehnologija -razvijanje diverzifikovane turističke ponude CG -kreiranje lokalnih/regionalnih turističkih brendova -pružanje autentičnih iskustava turistima	-kreiranje biznis modela baziranih na inovacijama -kreiranje biznis partnerstava -smanjivanje regionalnog disbalansa u razvoju -promocija	-20.000€ za organizovanje etno sajмова -30.000€ za razvoj inovativnih turističkih proizvoda u ruralnim područjima -50.000€ za unapređenje kvaliteta usluga i ponude u ruralnom turizmu
Program za razvoj prerađivačke industrije za 2022. godinu	Ministarstvo ekonomskog razvoja *Procenat bespovratnih sredstava će se uvećati za 10% za privredne subjekte koji posluju u općinama čiji je indeks razvijenosti manji od 100% (između ostalih Cetinje).	-unapređenje konkurentnosti privrednih subjekata -povećanje produktivnosti i profitabilnosti poslovanja -uvećanje zaposlenosti u ovom sektoru	-nabavka novih proizvodnih mašina i/ili specijalizovane opreme -nabavka mašina i opreme koja nije starija od 5 godina	-ukupna sredstva 1.000.000€ -pokriće od 40% troškova za nabavku nove opreme - pokriće od 30% troškova za nabavku polovne opreme
Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2022. godinu	Ministarstvo ekonomskog razvoja	-jačanje konkurentnosti i izvoznog potencijala mikro,malih i srednjih preduzeća -otvaranje novih	-nabavka opreme velike vrijednosti -podrška malim ulaganjima -uvođenje međunarodnih	Ukupan budžet iznosi 4.000.000€ za 8 budžetskih linija

		radnih mjesta -stimulisanje osnivanja novih privrednih subjekata	standarda -podrška digitalizaciji -podsticaj cirkularne ekonomije	
Podsticaji za proizvodnu i uslužnu delatnost	Prijestonica Cetinje	-pre svega podsticanje žena i mladih -zapošljavanje lokalnog stanovništva -poboljšanje kvaliteta proizvode i usluga -unaprijeđenje životne sredine	-za turizam: podrška projektima koji se tiču boravka u smještajnim kapacitetima, pješačenju, biciklizma, degustacije i pripreme domaćih gastro proizvoda -za poljoprivredu: stimulansi za nabavku zasada, opreme i zaštitnih preparata, unapređenje stočarstva i pčelarstva, vinogradarstva i voćarstva	-iznos ukupnog budžeta nepoznat -podsticaji za 5 budžetskih linija -podrška u iznosu do 50% od prihvatljive investicije -za mlade i žene u iznosu do 70%

3.2. Sektor prehrambene proizvodnje i prerade u Crnoj Gori i u Prijestonici Cetinje

Poljoprivredno-prerađivački sektori od interesa za projekat PLACEMENT su sektori iz oblasti 01 (Poljoprivredna proizvodnja, lov i prateće uslužne djelatnosti), 10 (Proizvodnja prehrambenih proizvoda), i 11 (Proizvodnja pića) iz Zakona o klasifikaciji djelatnosti Crne Gore.

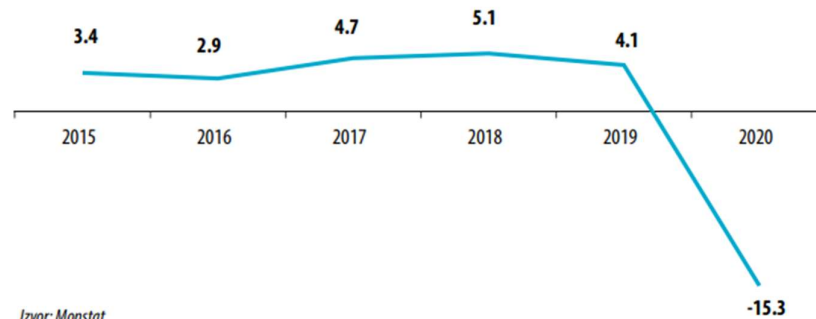
Oblast 01 - Poljoprivredna proizvodnja, lov i prateće uslužne djelatnosti, obuhvata dvije osnovne djelatnosti: gajenje usjeva i zasada i uzgoj životinja, kao i organsku proizvodnju i gajenje genetski modifikovanih biljaka i životinja. Takođe obuhvata i proizvodnju usjeva i zasada u staklenicima. Obuhvata i prateće uslužne djelatnosti u poljoprivredi, kao i lov, traperstvo i odgovarajuće usluge. Poljoprivredne djelatnosti isključuju dalju preradu poljoprivrednih proizvoda, koja se razvrstava u oblast 10. i 11. (proizvodnja prehrambenih proizvoda i proizvodnja pića) i oblast 12. (proizvodnja duvanskih proizvoda), osim onih koji se odnose na osnovnu pripremu za tržište (npr. čišćenje, ljuštenje, sortiranje i kratkotrajna zaštita od truljenja).

Oblast 10 - Proizvodnja prehrambenih proizvoda obuhvata preradu proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva radi dobijanja hrane za ljude ili životinje, a uključena je i proizvodnja različitih međufaznih proizvoda. U ovoj djelatnosti često ima nusproizvoda veće ili manje vrijednosti (npr. koža pri klanju životinja, uljna pogača pri proizvodnji ulja i dr.). Grupisanje u ovoj oblasti izvršeno je prema vrstama proizvoda: meso, riba, voće i povrće, masti i ulja, mliječni proizvodi, mlinski proizvodi, hrana za životinje, ostali prehrambeni proizvodi i piće. Proizvoditi se može za svoj ili za tuđ račun (npr. klanje po narudžbi stranke). Pojedine djelatnosti (npr. one koje se obavljaju u pekarama, poslastičarnicama ili mesarama koje prodaju svoje proizvode) smatraju se prerađivačkom djelatnošću, iako je riječ o trgovini na malo proizvodima proizvođača koji posjeduju svoje radnje.

Oblast 11 - Proizvodnja pića obuhvata proizvodnju pića svih vrsta: bezalkoholnih pića i mineralne vode, fermentisanih alkoholnih pića, piva, vina i proizvodnju destilovanih alkoholnih pića. Ne obuhvata proizvodnju sokova od voća i povrća (djelatnost 10.32), proizvodnju napitaka na bazi mlijeka (djelatnost 10.51) i preradu čaja i kafe (djelatnost 10.83).

3.2.1. Glavne karakteristike i trendovi

Prema izvještaju "Crnogorska privreda 2021" PKCG, tokom pandemije virusa COVID-19, crnogorski BDP doživio je negativan rast odnosno snažan pad. Pandemija je u prvi plan izbacila nepovoljnu strukturu crnogorske privrede koja se dominantno oslanja na usluge, prvenstveno turizam, što je za posledicu imalo rekordno visok pad privredne aktivnosti.

Izvor: Monstat
Tabela 6: Realan rast BDP-a u CG (u %)

Uticaj pandemije COVID-19 na ostvarene rezultate u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije bio je izuzetno intenzivan u 2020. godini i prouzrokovao je poslovne gubitke u mnogim djelatnostima, dok su u pojedinim djelatnostima u 2021. godini bilježi oporavak. Tako je mesna industrija je u 2021. godini poslovala bolje nego u prethodnoj. Ostvaren je rast proizvodnje od 15% u odnosu na isti period prethodne godine. Plasman na domaćem tržištu je u porastu, a izvoz je povećan za 10%. Dok je u poljoprivrednoj proizvodnji u prvih 9 mjeseci 2021. godine iznos otkupa i prodaje proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva pao za 7.1%, u prehrambenoj industriji je porastao 10.5%, a u industriji pića 20%. Proizvodnja vina u 2021. godini je povećana za 36% u odnosu na 2020. zahvaljujući oporavku tržišta zbog ublaženih mjera zaštite javnog zdravlja i uspješne turističke sezone. Izvoz vina još uvijek nije dostigao nivo iz prijepandemijske 2019. godine.

Istraživanje o uticaju na poslovanje pandemije izazvane virusom COVID-19, koje je 2021. Godine realizovala PKCG, otkrilo je da su se mnoga preduzeća suočila sa teškoćama u održavanju poslovanja, padom produktivnosti, usljed smanjene tražnje, nedostatka finansijskih sredstava i stručne radne snage. Takođe, privredni subjekti koji posluju u određenim djelatnostima (npr. turizam, ugostiteljstvo i saobraćaj) bili su prinuđeni da u potpunosti prekinu poslovanje. Većina anketiranih kompanija (88,1%), saopštila je da pojava COVID-19 ima negativan uticaj na njihovo poslovanje. Svi privredni subjekti ukazali su na pad prihoda, a time i likvidnosti, te otežano izmirivanje tekućih obaveza iz poslovanja, kao i dugoročnih kreditnih obaveza. Mala i srednja preduzeća najčešće posluju na lokalnom nivou, što upućuje da se uglavnom bave trgovinom i drugim uslužnim djelatnostima. Uticaj krize ogleda se u padu prodaje i rastućim gubicima. Najveći pad bilježe uslužne djelatnosti, što je razumljivo imajući u vidu posljedice pandemije na turistički promet. Smanjena potražnja predstavljala je jedan od najvećih izazova na tržištu, zatim blokirani ili usporeni kanali prodaje, naplata potraživanja i teškoće u finansiranju. Usljed navedenog, za veliki broj privrednih subjekata isplata zarada zaposlenima je postala izazov, što, ukoliko pandemija potraje, može uticati na smanjenje broja zaposlenih. Preduzeća koja pružaju usluge smještaja i ishrane, kao i putničke agencije, suočila su se sa otkazivanjem svih vrsta ugovorenih aranžmana.

3.2.2. Izazovi

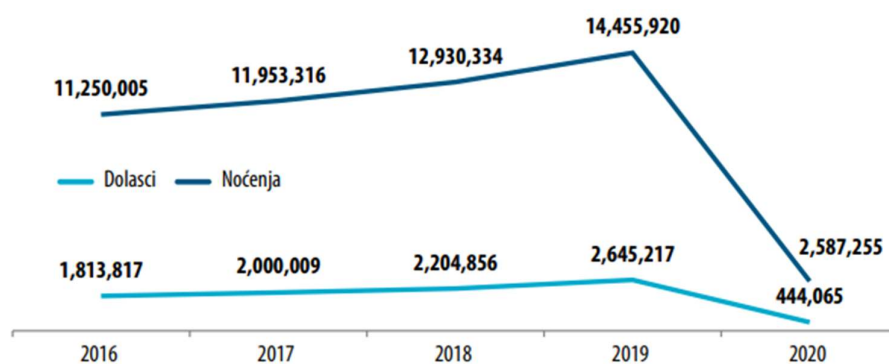
Prema navodima izvještaja "Crnogorska privreda 2021" PKCG, rast cijena osnovnih sirovina u ovoj industriji (meso i energenti) zbog poremećaja nastalih tokom dvogodišnje pandemije COVID-19, najveći je izazov sa kojim se suočavaju privredni subjekti iz mesne industrije u Crnoj Gori. Ovaj problem se možda najviše osjeća u Prijestonici, imajući u vidu udio prijestoničkih mesno-prerađivačkih kompanija u stvaranju ukupnog proizvoda u ovoj industriji.

Pandemija nije jedini faktor koji je negativno uticao na rezultate poslovanja u poljoprivredno-prehrambenom sektoru u 2020. i 2021. godini. Tu su još i dugoročan problem naplate potraživanja, kao i porast cijena repromaterijala koji se bilježi od 2020. godine.

Broj registrovanih seoskih domaćinstava u Crnoj Gori je 11.675, dok ih u Središnjem region ima 3.981, a na teritoriji Prijestonice Cetinje samo 128 (1.1%). Poljoprivrednu djelatnost u Prijestonici karakteriše usitnjenost poljoprivrednih posjeda, niska produktivnost poljoprivredne proizvodnje kao posljedica niskog nivoa tehničke opremljenosti, nepovoljna starosna struktura poljoprivrednih proizvođača i sve izraženiji trend depopulacije sela⁸. I pored nekoliko investicija u izgradnju putne infrastrukture i objekata vodosnabdijevanja, seoska infrastruktura još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou koji pogoduje rastu poljoprivredne proizvodnje i prerađivačke djelatnosti.

3.3. Sektor agroturizma u Crnoj Gori i u Prijestonici Cetinje

Turizam je važna strateška privredna grana crnogorske ekonomije. Prema podacima Svjetskog savjeta za turizam i putovanja (WTTC), ukupan doprinos turizma i putovanja crnogorskoj ekonomiji na kraju 2019. godine iznosio je 1.58 milijardi evra, odnosno 32.1% nacionalnog BDP-a. Osim toga, turizam i putovanja doprinose ekonomiji Crne Gore sa čak 66.900 radnih mjesta, što je trećina ukupnog broja radnih mjesta u Crnoj Gori, a gotovo polovina u privatnom sektoru.

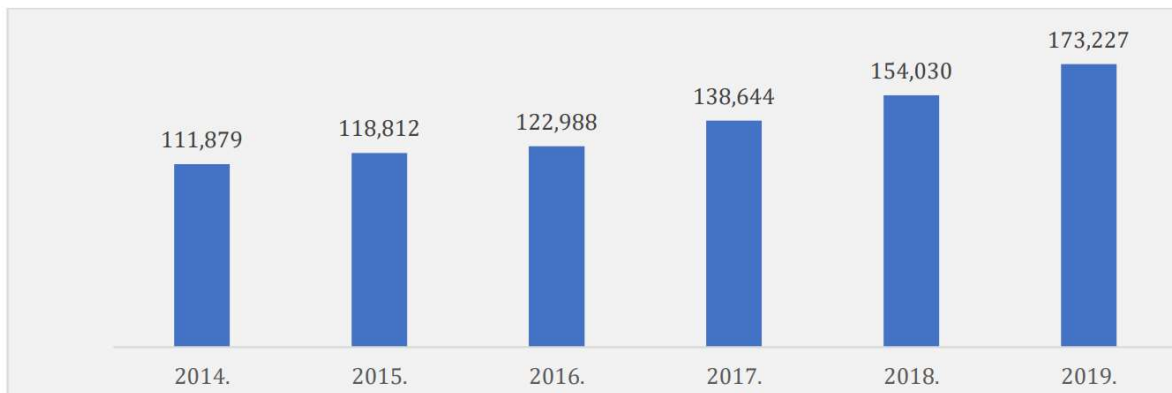
Izvor: Monstat

Tabela 6: Dolasci i noćenja u individualnom i kolektivnom smještaju

3.3.1. Glavne karakteristike i trendovi

⁸ Strateški plan razvoja Prijestonice Cetinje 2020-2024

Ova grana je najsnažnije bila pogođena tokom dvogodišnjeg perioda pandemije COVID-19 sa padom prihoda od 87% u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu. Turistička privreda je u ovom periodu pretrpjela ogromne gubitke, što se u konačnom odrazilo i na ukupnu crnogorsku ekonomiju. Ništa bolje nije prošla turistička privreda ni u Prijestonici u kojoj turizam spada u strateške razvojne oblasti. Period do pandemije bio je obilježen značajnim stopama rasta turističke privrede u Prijestonici, I sa aspekta broja ostvarenih noćenja I sa aspekta broja posjeta turista. Tako je u 2019. Godini broj turista koji je posjetio Prijestonicu 25.970, što je porast od 92,2% u odnosu na 2014. Godinu I 13.301 turiste. U istom periodu se broj ostvarenih noćenja povećao sa 39.347 u 2014. godini na 65.074 u 2019. godini, što je povećanje za 65,4%.

Izvor: Turistička organizacija Cetinje

Tabela 7: Broj izletnika koji su u okviru organizovanih grupa posjetili Prijestonicu

U periodu 2014 do 2019. godine broj izletnika koji su u okviru organizovanih grupa posjetili Prijestonicu povećao se za 61.348 ili za 54,8%.

Agroturizam ili ruralni turizam predstavlja posebnu granu turizma od značaja za Crnu Goru i za turističku privredu Prijestonice. Smatra se da je agroturizam ili turizam na farmama najizvorniji i najoriginalniji vid ruralnog turizma koji ima najviše pozitivnih ekonomskih i drugih efekata, pa se u svim zemljama posebno zakonski izdvaja, stimuliše, podržava i podstiče. Ruralni i agroturizam u Crnoj Gori su u začetku, ali sa velikim mogućnostima ubrzanog razvoja posebno u blizini nacionalnih parkova, atraktivnih jezera I rijeka, skijališta, većih gradova, te u zaleđu Crnogorskog primorja.

Od 2022. godine u Crnoj Gori je na snazi Strategija razvoja ruralnog turizma Crne Gore 2022-2025 sa akcionim planom do 2023. godine, čiji je cilj razvoj diverzifikovane i autentične ruralne turističke ponude, te posljedično i zaustavljanje depopulacije ruralnih područja. Ovaj cilj treba da se ostvari:

- unaprijeđivanjem sistema ruralnih turističkih iskustava I integracijom ponude
- informisanjem turista o ponudi ruralnog turizma Crne Gore
- osposobljavanjem i aktiviranjem ruralnih zajednica, preduzetnika i preduzeća da unaprijede vrijednost ruralnih proizvoda kroz održivi razvoj ruralnih destinacija.

U Strategiji se prikazuju iskustva koja govore da seoska domaćinstva koja čuvaju tradicionalni stil gradnje i opremanja prostora imaju veću turističku tražnju i turističku vrijednost, dok ona domaćinstva koja sama proizvode hranu za svoje goste, ostvaruju veću neto zaradu.

Prema Zakonu o turizmu i ugostiteljstvu ("Sl. list CG", br. 2/2018, 4/2018 - ispr., 13/2018 i 25/2019), ugostiteljske usluge može da pruža seosko domaćinstvo koje obavlja poljoprivrednu djelatnost i koje se nalazi na ruralnom području. Članom 103 istog zakona predviđeno je da ugostiteljske usluge u seoskom domaćinstvu mogu pružati privredno društvo, drugo pravno lice, preduzetnik ili fizičko lice koje je upisano u registar poljoprivrednih gazdinstava. Prema Zakonu, ugostiteljske usluge u seoskom domaćinstvu su:

1. Pripremanje i usluživanje toplih i hladnih jela, pića i napitaka iz pretežno sopstvene proizvodnje;
2. Usluživanje i degustacija vina i drugih alkoholnih i bezalkoholnih pića, kao i domaćih proizvoda iz pretežno sopstvene proizvodnje u uređenom dijelu stambenog ili poslovnog objekta, u zatvorenom, natkrivenom ili na otvorenom prostoru;
3. Usluge smještaja u sobama za iznajmljivanje turistima, turističkim apartmanima i katunima, odnosno u kampu sa najviše 15 smještajnih jedinica, odnosno 30 lica istovremeno, najviše do deset soba, odnosno 20 ležaja, samo za fizička lica, samo za goste kojima se pružaju usluge ishrane, točenja pića i napitaka (doručak, polupansion ili puni pansion) iz pretežno sopstvene proizvodnje.

Navedene ugostiteljske usluge u seoskom domaćinstvu mogu se pružati nakon dobijanja rješenja o upisu u Centralni turistički registar. Prema Pravilniku o minimalno-tehničkim uslovima, uslovima za kategoriju i načinu kategorizacije objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge u seoskom domaćinstvu, ("Sl. list CG", br. 041/19 od 22.07.2019), seosko domaćinstvo je funkcionalna cjelina u ruralnom području, koja ispunjava minimalno-tehničke uslove za pružanje: usluga pripremanja i usluživanja toplih i hladnih jela, pića i napitaka, usluga usluživanja i degustacije vina, alkoholnih i bezalkoholnih pića, kao i drugih proizvoda iz pretežno sopstvene proizvodnje, uobičajenih za ruralno područje u kome se nalazi seosko domaćinstvo i usluga smještaja. Usluge mogu da se pružaju u: objektu za pripremanje i usluživanje toplih i hladnih jela, pića i napitaka iz pretežno sopstvene proizvodnje, objektu za usluživanje i degustaciju vina i drugih alkoholnih i bezalkoholnih pića kao i domaćih proizvoda iz pretežno sopstvene proizvodnje, te usluge smještaja u sobi, apartmanu, katunu (kolibi) i kampu.

Usluživanje toplih i hladnih jela - Objekat za pripremanje i usluživanje toplih i hladnih jela, pića i napitaka iz pretežno sopstvene proizvodnje sastoji se od prostorija, odnosno prostora u kojima se čuvaju namirnice, priprema i uslužuje hrana (ostava, kuhinja, trpezarija i mjesto za odlaganje otpada) sa odgovarajućim sanitarnim čvorom.

Usluživanje vina i pića - Objekat za usluživanje i degustaciju vina i drugih alkoholnih i bezalkoholnih pića, kao i domaćih proizvoda iz pretežno sopstvene proizvodnje sastoji se od

jedne ili više prostorija u kojima se čuvaju, pripremaju i uslužuju i degustiraju pića i domaći proizvodi, sa mjestom za odlaganje otpada i odgovarajućim sanitarnim čvorom.

Ostali proizvodi koji nisu iz sopstvene proizvodnje - Uz degustaciju vina i drugih alkoholnih i bezalkoholnih pića, kao i domaćih proizvoda iz pretežno sopstvene proizvodnje mogu se usluživati i drugi proizvodi koji se mogu nabaviti od drugog poljoprivrednog gazdinstva a koji zajedno čine zakusku.

Pružanje usluga na otvorenom - Usluge pripremanja i usluživanja toplih i hladnih jela, pića i napitaka iz pretežno sopstvene proizvodnje i usluge usluživanja i degustacije vina i drugih alkoholnih i bezalkoholnih pića, kao i domaćih proizvoda iz pretežno sopstvene proizvodnje, mogu da se pružaju na uređenom prostoru na otvorenom u sklopu seoskog domaćinstva i/ili u objektu/uređenom prostoru u ruralnom okruženju izvan seoskog domaćinstva koji je u funkciji poljoprivrednog gazdinstva.

Hrana i piće - Jela, pića i napici koji se uslužuju u seoskom domaćinstvu moraju biti karakteristični za predio u kojem se seosko domaćinstvo nalazi i da ispunjavaju uslove utvrđene ovim zakonom i zakonom kojim se uređuje bezbjednost hrane. Za propise iz oblasti bezbjednosti hrane nadležno je Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Ostale usluge - U seoskom domaćinstvu mogu da se pružaju i usluge radi odmora i rekreacije turista (berba voća i povrća, ubiranje ljetine, iznajmljivanje konja za jahanje i slično).

Za obavljanje navedenih usluga, objekti u seoskom domaćinstvu treba da ispunjavaju sljedeće minimalne tehničke uslove:

- Prilaz do ulaza kao i slobodne i uređene površine oko objekta trebaju biti uređeni.
- Objekti treba da budu uređeni i opremljeni u skladu sa tradicijom kraja u kojem se nalaze i da omogućavaju sigurno i nesmetano kretanje gostiju u pogledu visine i veličine prostorija.
- Potrebno je obezbijediti odgovarajući način grijanja/hlađenja (ukoliko je to neophodno u zavisnosti od lokacije objekta) i ventilacije (provjetravanje prostorija prirodno ili vještačko) u rasponu od 18,5°-24°C;
- Objekti treba da budu priključeni na vodovodnu mrežu (javnu, lokalnu, sopstvenu ili drugu mrežu), a na lokacijama koje nemaju izgrađene infrastrukturne objekte, treba da imaju obezbijeđeno stalno snabdjevanje dovoljnom količinom higijenski ispravne vode;
- Objekti treba da budu priključeni na javnu kanalizacionu mrežu ili da se na drugi način obezbijedi odvod otpadnih voda (septička jama ili slično) u skladu sa posebnim propisima;
- Objekti treba da budu priključeni na javnu elektro-mrežu ili da imaju obezbijeđen alternativni izvor energije u skladu sa posebnim propisima sa osvjetljenjem kojim se osigurava dobra vidljivost u objektu;
- Objekti treba da ispunjavaju uslove utvrđene posebnim propisima kojima je uređena zaštita od požara;
- Potrebno je obezbijediti telefonsku vezu (fiksna ili mobilna) prema tehničkim mogućnostima;
- Potrebno je obezbijediti parking prostor u skladu sa brojem smještajnih jedinica, odnosno gostiju kojima se pružaju usluge.

Da bi obavljalo djelatnost u ruralnom turizmu, seosko domaćinstvo mora biti registrovano u Registru poljoprivrednih gazdinstava i u Centralnom turističkom registru. Registar poljoprivrednih gazdinstava – Članom 103 zakona o turizmu i ugostiteljstvu predviđeno je da ugostiteljske usluge u seoskom domaćinstvu može pružati privredno društvo, drugo pravno lice, preduzetnik ili fizičko lice koje je upisano u registar poljoprivrednih gazdinstava. Drugim riječima, prije nego se pristupi registraciji ugostiteljske djelatnosti, domaćinstvo se mora registrovati u registar poljoprivrednih gazdinstava koje vodi Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja. To je ujedno prvi (pred)korak.

Centralni turistički registar - Ugostiteljske usluge u seoskom domaćinstvu može pružati fizičko lice (domaće ili strano) koje je vlasnik/suvlasnik ili član porodičnog domaćinstva vlasnika/suvlasnika smještajnih kapaciteta, odnosno zemljišta, pod uslovima i na način utvrđen Zakona o turizmu i ugostiteljstvu. Vlasnik seoskog domaćinstva (kao fizičko ili kao pravno lice) ne može otpočeti obavljanje ugostiteljske djelatnosti, niti mijenjati uslove obavljanja djelatnosti ili proširiti predmet poslovanja bez odobrenja za obavljanje ugostiteljske djelatnosti ili bez rješenja o upisu u Centralni turistički registar. Odobrenje za obavljanje ugostiteljske djelatnosti u seoskom domaćinstvu izdaje resorno Ministarstvo. Nadležno Ministarstvo za turističku registraciju seoskih domaćinstava je Ministarstvo ekonomskog razvoja.

Registracija seoskih domaćinstava za ugostiteljske usluge je od 2019. godine u nadležnosti resornog Ministarstva. Prije toga, nadležnost registracije bila je na organima lokalne uprave. Zbog dugogodišnjem sporog povećanja broja registrovanih, došlo je do značajnih promjena u čitavoj proceduri. Naime, procedura registracije je značajno pojednostavljena donošenjem novog Pravilnika. Takođe, potrebni uslovi za registraciju su prilagođeni mogućnostima naših seoskih domaćinstava i stanju u crnogorskim selima. Takođe, direktni troškovi su simbolični (administrativna taksa od 2 eura), dok indirektni troškovi registracije su takođe minimalni (npr. Ako vlasnik već posjeduje dokumentaciju).

Za prijavu za odobrenje, fizička lica prikupljaju sljedeća dokumenta:

- Dokaz o pravu svojine / susvojine objekta – javnu ispravu (izvod iz lista nepokretnosti) ili pravo na korišćenje objekta / zemljišta – potvrda nadležnog organa lokalne samouprave ili mjesne zajednice kojom se dokazuje pravo na korišćenje objekta;
- Kopija rješenja o registraciji poljoprivrednog gazdinstva.
- Ispunjen zahtjev za izdavanje odobrenja za obavljanje ugostiteljske djelatnosti vrste – seosko domaćinstvo (Obrazac 1).
- Dokaz o uplati novčanog iznosa od 2 eura za podnošenje zahtjeva na žiro račun Ministarstva br. 832-31614150-79 (Zakon o administrativnim taksama)
- Popunjeni obrazac za upis u Centralni turistički registar (CTR) (Obrazac 2).

Za prijavu za odobrenje, pravna lica prikupljaju sljedeća dokumenta:

- Dokaz o registraciji (Izvod iz CRPS-a);
- Dokaz o upisu privrednog društva, drugog pravnog lica, preduzetnika ili fizičkog lica u

Registar poljoprivrednih gazdinstava;

- Izvod iz lista nepokretnosti i ispravu o pravnom poslu sačinjenu u skladu sa zakonom (ovjereni ugovor i sl.) ukoliko se radi o korišćenju ili raspolaganju ugostiteljskog objekta vrste seosko domaćinstvo;
- Za dokazivanje ispunjenosti uslova za kadar (poslovođu ugostiteljskog objekta) privrednog društva, drugog pravnog lica ili preduzetnika
- Ugovor o radu sa punim radnim vremenom,
- Dokaz o najmanje završenom četvrtom nivou kvalifikacije podnivo IV 1 nacionalnog okvira kvalifikacije,
- Popunjeni obrazac za upis u Centralni turistički registar (CTR);
- Dokaz o uplati novčanog iznosa od 2 eura za podnošenje zahtjeva na žiro račun Ministarstva br. 832-31614150-79 (Zakon o administrativnim taksama).

Nakon toga, ovlašćeno lica Ministarstva obavljaju terensku posjetu i utvrđuju ispunjenost uslova u skladu sa Pravilnikom. Ukoliko su svi uslovi ispunjeni, resorno Ministarstvo izdaje Odobrenje za obavljanje ugostiteljske djelatnosti u seoskom domaćinstvu. Istovremno, seoskom domaćinstvu se izdaje Rješenje o upisu u Centralni turistički registar na osnovu prijave u roku od osam dana od dana podnošenja prijave. Centralni turistički registar (CTR) je jedinstvena, elektronska, javna baza podataka, sa podacima o subjektima koji obavljaju djelatnost u oblasti turizma i ugostiteljstva, a koji su registrovani ili evidentirani za obavljanje te djelatnosti u skladu sa zakonom, kao i drugim podacima u skladu sa zakonom;

Nakon registracije i upisa u CTR opšte obaveze pružaoca usluga u seoskom domaćinstvu su da:

- Na vidnom mjestu na ulazu u objekat istakne oznaku vrste i kategorije objekta;
- Na vidnom mjestu istakne cijene usluga koje nudi i iznos boravišne takse i da usluge pruža u skladu sa istaknutim cijenama;
- Izda gostu račun u skladu sa zakonom, sa naznačenom vrstom, količinom i cijenom za svaku pruženu uslugu i iznosom naplaćene boravišne takse;
- Vodi dnevno, tačno i ažurno na propisan način, knjigu gostiju (strane i domaće) i da drži u ugostiteljskom objektu knjigu prigovora na vidnom mjestu;
- Podatke o raspoloživim kapacitetima za smještaj, o broju turista i noćenja dostavlja organu lokalne uprave i lokalnoj turističkoj organizaciji.
- Drži u objektu rješenje o upisu u Centralni turistički registar;
- Prilikom oglašavanja i reklamiranja usluga i isticanja poruka u propagandnim materijalima, izdavalac je dužan da koristi oznaku vrste i kategoriju objekta u skladu sa ovim zakonom.

U brošuri "Seoska domaćinstva u Crnoj Gori" navedena su i domaćinstva koja se nalaze na teritoriji Prijestonice Cetinje. Ima ih ukupno 11 I to su sljedeća domaćinstva:

1. Seosko domaćinstvo „Honey and wine Jablan“, Borislav Jablan, Rvaši-Cetinje
2. Sd „Poseljani“, Miodrag Radoman, Poseljani-Cetinje-
3. Sd „Lipa“, Vesko Đuranović, Lipa Dobrska-Cetinje
4. Sd „Sveti Jovan“, Ljubica Jovičević, Rijeka Crnojevića-Cetinje

5. Sd „Ukus sjećanja“, Milica Bogdanović, Korito-Njeguši, Cetinje
6. Sd „Vinarija Mrkan“, Božidar Šofranac, Rvaši-Rijeka Crnojevića, Cetinje
7. Sd „Vinarija Janković“, Danica Janković, Drušići-Rijeka Crnojevića, Cetinje
8. Sd „Vinarija Velji Do“, Jovan Vukmirović, Meterizi-Velji Do, Cetinje
9. Sd „Vujić“, Rajko Vujić, Katunska nahija-Dide, Cetinje
10. Sd „Vinarija Vukmirović“, Danilo Vukmirović, Gornji Ceklin-Rijeka Crnojevića, Cetinje
11. Sd „Vinarija Ivan“, Rvaši-Rijeka Crnojevića, Cetinje

3.3.2. Izazovi

Iako predstavlja veliki potencijal, agroturizam u Crnoj Gori se suočava sa brojnim izazovima.

U Strategiji razvoja ruralnog turizma Crne Gore navodi se da je **svijest** lokalnog stanovništva o značaju razvoja ruralnog turizma **nedovoljno razvijena**, a samim tim je izražena njihova nezainteresovanost za bavljenje ovom vrstom turizma.

Takođe, pružaoci usluga smještaja **ne registruju svoja domaćinstva** zbog komplikovanih procedura, neriješenih vlasničkih struktura i troškova registracije. Takođe, često nemaju dovoljno znanja i podrške institucija da registraciju obave po procedurama.

Lokalno stanovništvo je vrlo često **neinformisano o podsticajnim mjerama** koje su im na raspolaganju kako iz republičkih, tako i iz evropskih fondova. Uočava se i problem **nepostojanja olakšica za početnike** koji se odluče za bavljenje seoskim turizmom koje bi početnike oslobodilo određenih poteškoća barem u inicijalnoj fazi razvoja.

Članovima seoskih domaćinstava u velikoj mjeri **nedostaju znanja i vještine za bavljenje ruralnim turizmom**. Problem se ogleda u neznanju stranih jezika, kadrovskoj nespremnosti, needukovanosti o pripremi projekata i biznis planova, kao i u lošem razvoju proizvoda i njegovoj promociji.

Poseban problem predstavlja **depopulacija sela** i veliki odlazak stanovništva iz sela u gradove. Strategija predviđa da se ovaj problem može prevazići davanjem podsticaja mladima da ostanu na selu i pokrenu svoje porodične biznise. Razvoj ruralnog turizma, može pomoći i u socijalnom razvoju.

Nedostatak znanja povlači problem prema kom **mali broj seoskih domaćinstava** u Crnoj Gori **zadovoljava zahtjeve stranih posjetilaca**. Loš kvalitet ponude i smještaja rezultiraće time da turističke organizacije neće slati turiste u smještaje koji ne zadovoljavaju makar minimalne kriterijume.

Značajne probleme u pristupu seoskim domaćinstvima i ruralnim područjima predstavlja **nedovoljno razvijena putna infrastruktura**, ali i nerazvijena ostala infrastruktura poput vode, struje i ostalih komunalija koja predstavljaju veliki minus i problem koji turiste može odvratiti od posjete.

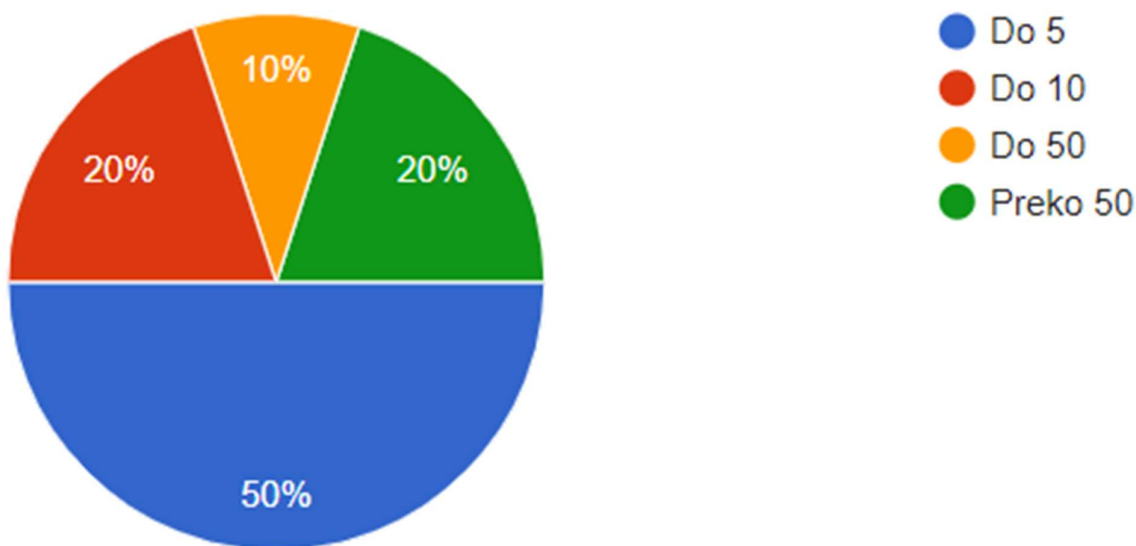
Turistička infrastruktura takođe nije razvijena u dovoljnoj mjeri, a ono što turistima takođe može predstavljati problem jeste **nepostojanje baze sa objedinjenim kontakt informacijama** o seoskim domaćinstvima u svim regionima Crne Gore. Turističke organizacije ne mogu da preporuče domaćinstva koja možda ne znaju kako da se ispromovišu, a opet turisti moraju pojedinačno da pretražuju ponudu što ih takođe može odvratiti od posjete.

3.3.3. Potrebe domaćinstava, preduzetnika i malih i srednjih preduzeća

U okviru projekta PLACEMENT sprovedeno je istraživanje među seoskim domaćinstvima i preduzetnicima iz poljoprivredno-prehrambenog sektora u Prijestonici Cetine kako bi utvrdio kakve su njihove trenutne potrebe i karakteristike njihovog poslovanja. Popunjavanjem upitnika, ispitanici su ukazali na poteškoće sa kojima se suočavaju u poslovanju, na obuke koje su njihovim zaposlenima potrebne kao i na vid podrške koji bi im u ovom trenutku najviše doprineo u unaprijeđivanju njihovog poslovanja.

U poljoprivredno-prehrambenom sektoru, djelatnost pravnih lica u okviru uzorka obuhvaćenog istraživanjem, jeste proizvodnja mesa i mesnih prerađevina, mljekarstvo i proizvodnja vina i alkoholnih pića.

Kada se riječ o broju zaposlenih, polovina poslodavaca istakla je da zapošljava do pet radnika, petina poslodavaca zapošljava do 10 radnika, desetina do 50. Preko 50 radnika zapošljava petina poslodavaca.

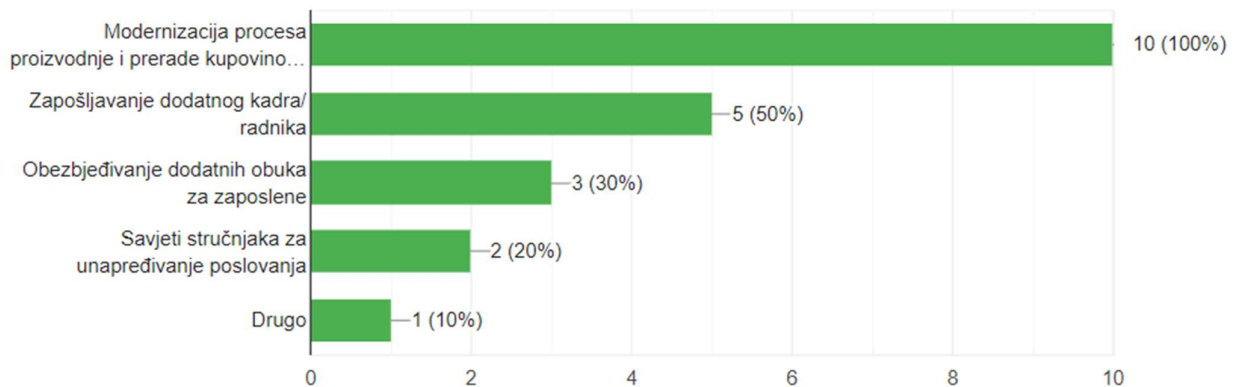
Grafikon 1: broj zaposlenih u posmatranoj djelatnosti

Polovina odgovora dobijenih od poslodavaca pokazala su da nije bilo promijene u broju zaposlenih tokom 2021. godine (uzeti u obzir da je to još jedna godina pod uticajem pandemije Covid19). Svakako ohrabruje činjenica što su odgovori u okviru našeg uzorka pokazali da je zapošljavanje novih radnika bilo veće od smanjenja zaposlenih.

Grafikon 2: Kretanje zaposlenosti u posmatranoj djelatnosti

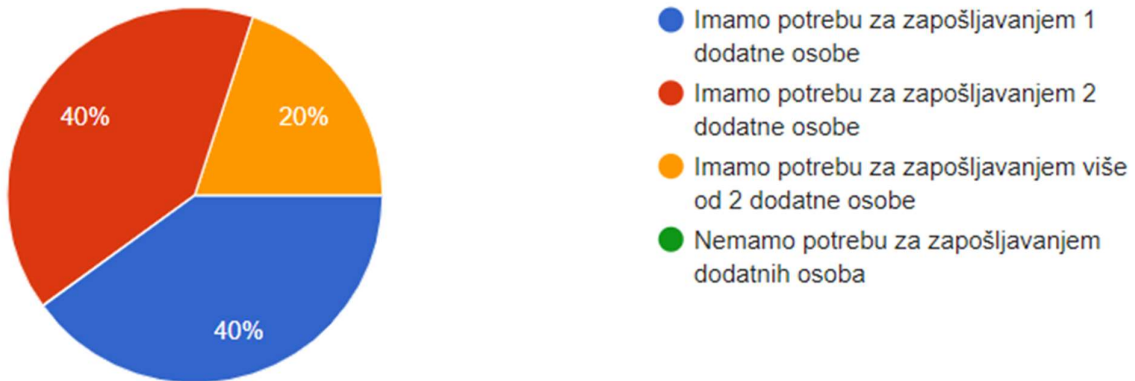
Svi poslodavci su istakli da bi im kao vid podrške za unaprijeđenje poslovanja najviše značila modernizacija procesa proizvodnje i prerade kupovinom novih mašina i alata. Zatim, polovina je istakla da ima potrebu da zaposli nove radnike, a trećina kako su im potrebne obuke za već zaposlena lica. Na sledećem grafikonu treba uzeti u obzir da su ispitanici imali pravo da označe 2 odgovora.

Grafikon 3: neophodni vidovi podrške poslodavcima u posmatranoj djelatnosti

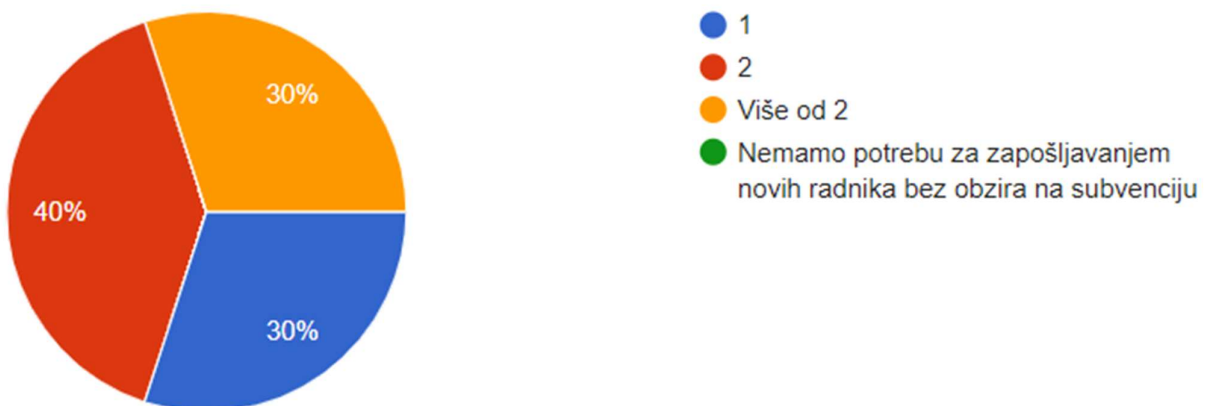
U dodatnom komentaru istaknuto je da bi podrška jednom poslodavcu trebala za ulaganje u marketing.

Na pitanje da li postoji potreba poslodavaca da zaposle nove radnike, 40% poslodavaca izjasnilo se da imaju potrebu za jednim radnikom, a isto toliko je reklo da bi zaposlilo dva radnika. Petina ispitanika rekla je da bi zaposlila dve osobe i više, a bitno je naglasiti da nijedan poslodavac nije rekao da nema potrebu za zapošljavanjem novih radnika.

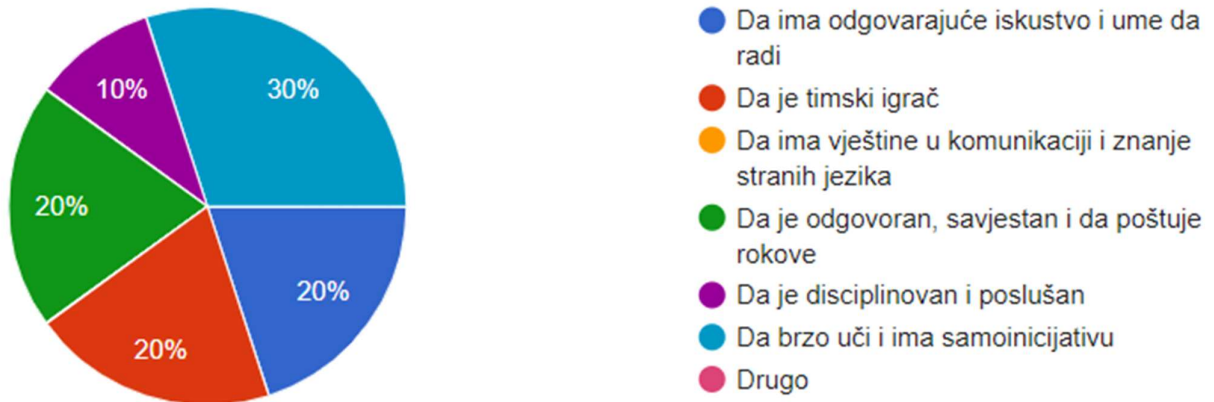
Grafikon 4: Potrebe za novim zapošljavanjem u posmatranoj djelatnosti

Na pitanje koliko bi radnika zaposlio ako bi poslodavac kroz projekat dobio finansijsku subvenciju za isplatu celokupne zarade novozaposlenim radnicima za prvih 6 mjeseci, većina odgovora tj. 40% istakli su da bi poslodavci zaposlili dva radnika. Broj odgovora o zapošljavanju jednog i više od dva radnika bio je izjednačen i iznosio je 30%.

Grafikon 5: potreba za novim zapošljavanjem u posmatranoj djelatnosti

Poslodavci su imali mogućnost da odaberu po tri odgovora koji na najbolji način prikazuju koje su to najvažnije osobine koje radnik mora da ispunjava da bi ga oni zaposlili. Najpoželjnija osobina je da radnik brzo uči i ima samoinicijativu (30%), a po petina odgovora podrazumevala je da je radnik timski igrač, da je odgovoran i da poštuje rokove, kao i da ima odgovarajuće iskustvo i ume da radi.

Grafikon 6: najvažnije osobine zaposlenih u posmatranoj djelatnosti

Ako bi kroz projekat dobili finansijske subvencije za unapređivanje poslovanja, 60% poslodavaca navelo je da bi dio potrošili na nabavku opreme i alata, a dio na zapošljavanje novih radnika. Po petina pristiglih odgovora podrazumevala je jedno od ova dva.

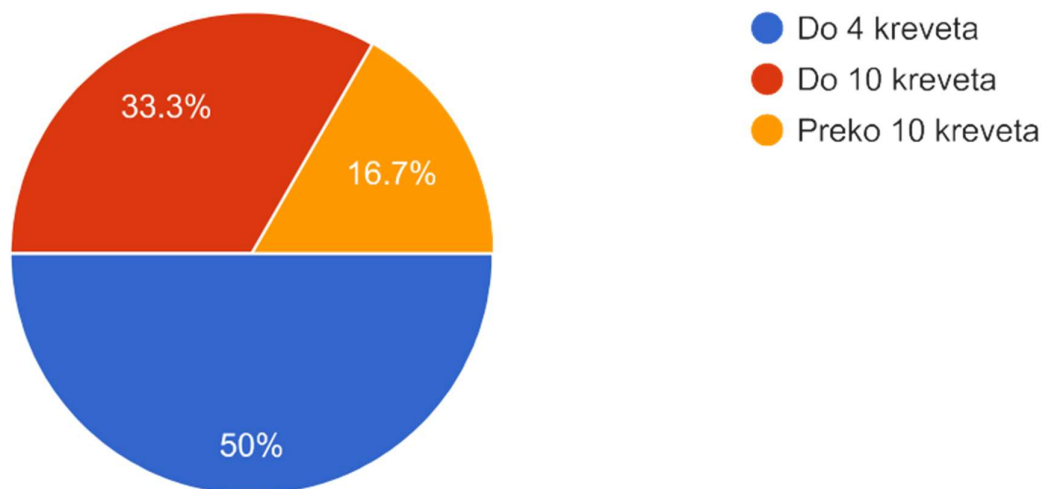
Grafikon 7: na šta bi poslodavci u posmatranoj djelatnosti utrošili grant

Obuku stručnog usavršavanja za svoje zaposlene u protekle 3 godine nije obezbjedilo 70% poslodavaca, dok je ostatak svojim zaposlenima, na osnovu uzorka obuhvaćenog ustraživanjem, pružio obuke iz tehnologij i distribuciji, kao i iz HACCP standarda.

Takođe, 70% poslodavaca navelo je da je njima i njihovim zaposlenima potrebna obuka stručnog usavršavanja i to pre svega iz oblasti računovodstva i finansija, marketinga, izvoza i međunarodnog tržišta i standarda.

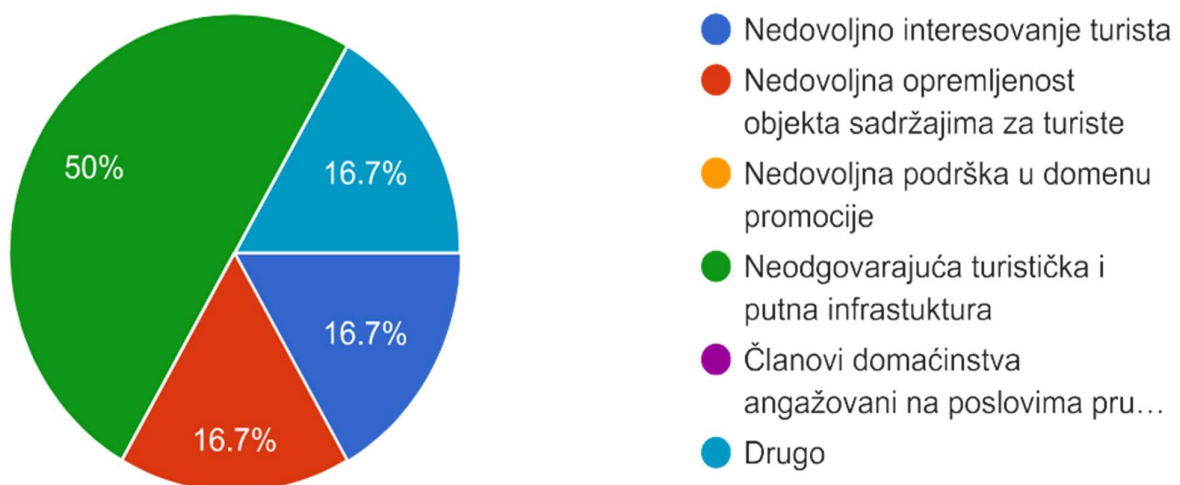
Rezultati iz upitnika seoska domaćinstva

Polovina seoskih domaćinstva u okviru uzorka obuhvaćenog istraživanjem navela su da njihovi smještajni kapaciteti čine do četiri kreveta. Trećina ispitanika ima do deset kreveta, a smještajne kapacitete preko 10 kreveta ima šestina seoskih domaćinstava.

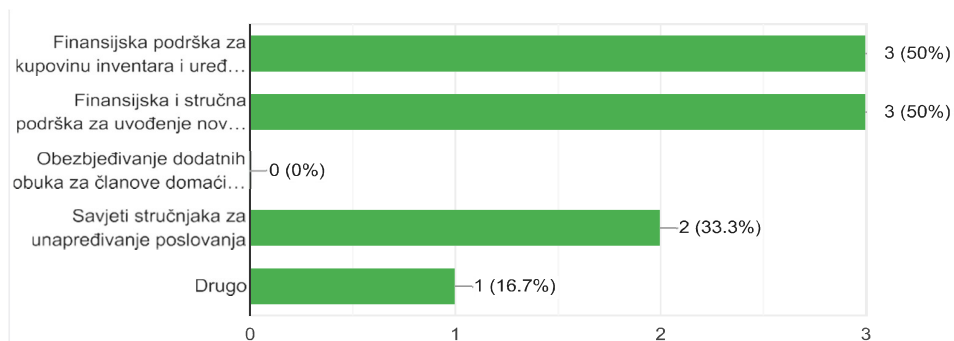
Grafikon 8: Smeštajni kapaciteti u seoskom domaćinstvu

Sva domaćinstva obuhvaćena upitnikom nude usluge spremanja hrane i posluživanja pića, a polovina domaćinstava kao najveću poteškoću sa kojom se suočavaju u svom poslovanju istaklo je nerazvijenu putnu i turističku infrastrukturu. Kroz komentare, ispitanici su kao veliki problem istakli i probleme sa strujom i vodom.

Grafikon 9: poteškoće sa kojima se susreću seoska domaćinstva u ruralnom turizmu

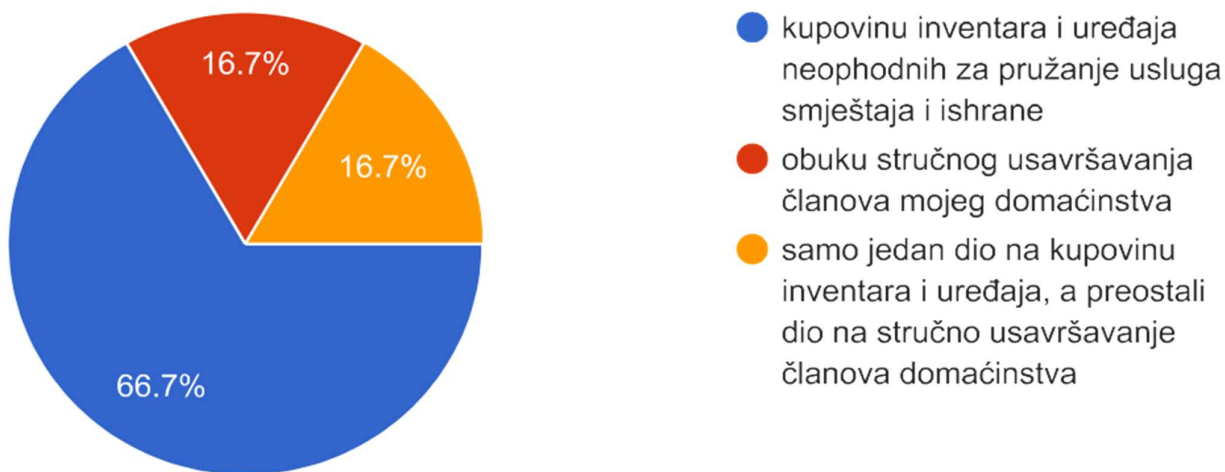
Na pitanje koja vrsta pomoći je ispitanicima potrebna da bi unapredili svoje poslovanje, polovina domaćinstava navela je finansijsku pomoć za kupovinu inventara i uređaja neophodnih za pružanje usluga smještaja i ishrane. Takođe, polovina domaćinstava istakla da im je potrebna finansijska i stručna podrška za uvođenje novih tehnologija i načina rada (poput sistema za rezervaciju smještaja, plaćanja platnim karticama i sl.).

Grafikon 10: vrsta pomoći od značaja za seoska domaćinstva u ruralnom turizmu

Ispitanici su u komentarima naveli da bi im finansijska pomoć trebala i za vodovodnu infrastrukturu, kao i za proširenje objekta/terase kako bi mogli da prime više gostiju.

Na pitanje na šta bi domaćinstvo utrošilo finansijsku subvenciju za unapređenje poslovanja ukoliko bi je dobilo kroz projekat, ubedljivo najviše odgovora- preko 66% odnosili su se na kupovinu neophodnih inventara i uređaja.

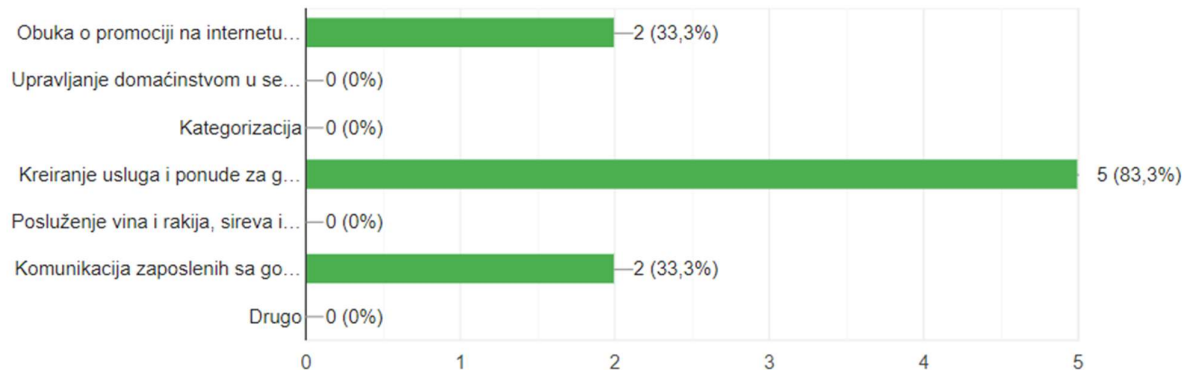
Grafikon 11: na šta bi seosko domaćinstvo utrošilo grant

Trećina domaćinstava navela je da dva člana domaćinstva učestvuju u pružanju usluga smještaja i hrane gostima, a trećina da u tim aktivnostima učestvuju četiri člana domaćinstva. Ostali pristigli odgovori šestine domaćinstava pokazali su da u ovim aktivnostima učestvuju pet članova domaćinstva, a isto toliko domaćinstava navelo je da je turistima na usluzi sedam članova domaćinstva.

Preko 80% odgovora pokazalo je da članovi domaćinstva koji turistima pružaju usluge smještaja i hrane nisu imali organizovanu obuku stručnog usavršavanja u posljednje tri godine. Ostatak članova seoskih domaćinstava prošli su obuku u okviru projekta INNOUTOURCLUST: Inovative Cross Border Tourism SMEs Cluster (projekat obuhvata saradnju između italijanskih, albanskih i crnogorskih pružaoca turistističkih usluga kako bi kroz integraciju i obuke pružili nova iskustva turistima).

Preko 80% domaćinstava navelo je da bi njihovim članovima potrebno stručno usavršavanje u vidu kursa stranog jezika.

Takođe, što se ostalih obuka tiče, preko 80% odgovora domaćinstava pokazalo je da im je potrebna pomoć pri kreiranju usluga i ponude za goste u seoskom turizmu. Po trećina odgovora odnosila se na obuke o promociji na internetu (Booking, društvene mreže, veb stranica...) i na generalnu komunikaciju sa gostima.

Grafikon 12: Potrebne obuke u ruralnom turizmu

4. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

1. Prijestonica se suočava sa jačanjem negativnih trendova koji karakterišu lokalno stanovništvo. Nepovoljna starosna i obrazovna struktura i opadanje udijela seoskog stanovništva u korist gradskog, kao i negativan saldo unutrašnjih migracija predstavljaju prijetnju za socio-ekonomski razvoj Prijestonice.

2. Posljedice tranzicionog perioda se još uvijek osjećaju u prijestoničkoj privredi, a pandemija COVID-19 je dodatno doprinjela padu ekonomske aktivnosti u Prijestonici.

3. Prehrambeno-prerađivačka djelatnost, a naročito prerada mesa i proizvodnja pića, pokazale su se kao stabilne privredne grane u Prijestonici, ali i potencijalno ranjive zbog ukupne situacije u privredi i drugim rastućim rizicima.

4. Agroturizam je prepoznat kao jedna od najautentičnijih grana turizma sa najvećim potencijalom da ostvari višestruke uticaje i koristi na prijestoničku privredu.

S tim u vezi, vrijedno je razmotriti sljedeće preporuke:

a) Obezbijediti podršku rastu i razvoju djelatnosti u okviru oblasti 10 i 11 iz Zakona o klasifikaciji djelatnosti Crne Gore, u kojima su poslodavci iskazali potrebu za novim zapošljavanjem, kroz odgovarajuće grantove za zapošljavanje novih lica.

b) Podržati dalji razvoj ruralnog turizma kroz grantove za zapošljavanje nezaposlenih lica u seoskim domaćinstvima.

c) Unaprijediti sprovođenje lokalnih strategija razvoja i zapošljavanja u Prijestonici.

d) Osmisliti mjere koje će doprinjeti ostvarivanju sinergijskih efekata između prehrambeno-prerađivačkog sektora i turizma.

5. PRIJEDLOG REVIDIRANE PROJEKTNE MATRICE LOGIČKOG OKVIRA

	<i>Results chain</i>	<i>Indicator</i>	<i>Baseline (value & reference year)</i>	<i>Target (value & reference year)</i>	<i>Current value* (reference year)</i>	<i>Source and mean of verification</i>	<i>Assumptions</i>
<i>Impact (Overall objective)</i>	OO: Ensured better quality of employment measures in Cetinje;	<u>ImIn1</u> Private sector employment and on-the-job training opportunities created in Cetinje	<u>ImIn1</u> Limited opportunities (2020)	<u>ImIn1</u> Enhanced newly-created opportunities (2022)	<u>ImIn1</u> Limited opportunities (2020)	<u>ImIn1</u> Annual statistical journal of Employment Service, external evaluation report	Not applicable
		<u>ImIn2</u> Jobs created in Cetinje agritourism sector	<u>ImIn2</u> 0 (2020)	<u>ImIn2</u> Created 5 new agritourism jobs (2022)	<u>ImIn2</u> 0 (2020)	<u>ImIn2</u> Annual report of Tourism organization, external evaluation report	
<i>Outcome (s) (Specific objective(s))</i>	SO1: Facilitated labour activation of unemployed citizens, especially those vulnerable, through information, training and employment;	<u>OcIn1</u> Unemployed citizens , especially those vulnerable, participate in training and employment	<u>OcIn1</u> 0 (2020)	<u>OcIn1</u> 30 youth, including NEET, 50 other hard-to-employ citizens, 40% women (2022)	<u>OcIn1</u> 0 (2020)	<u>OcIn1</u> Training reports, attendance lists, evaluation reports, photos, videos available at project virtual drive and evidenced in PQA reports;	Risks: Ensuring participation and/or activation of hard to employ/vulnerable groups on the labour market; Reaching out hard to reach and employ (socio-economic risk)
	SO2: Strengthened ability of private sector employers and entrepreneurs from Cetinje to	<u>OcIn2</u> Private sector employers participate in training and small	<u>OcIn2</u> 0 (2020)	<u>OcIn2</u> 25 private sector employers and 5 rural households	<u>OcIn2</u> 0 (2020)	<u>OcIn2</u> Report on CFA procedures, copies of grant	Mitigation: NGO participation will be used to reach out to these groups whose

create the on-the-job training and employment opportunities;

grant distribution opportunities

(2022)

OcIn3 **Improved perception of employers** on their ability to create new jobs

OcIn3
Limited ability (2020)

OcIn3 **50%** of employers perceive its ability as improved (2022)

OcIn3
Limited ability (2020)

Početna situaciona analiza

agreements, training attendance lists and reports, press-clipping reports, photos, videos;

trust in them is key for active engagement. Communication plan will detail on reach out strategies including peer support;

OcIn3 External evaluation report available at partner websites

Risk: Readiness of private sector companies to keep employees at min for 6 months after the project ends;

Mitigation: All participating companies will be signing the contract with defined criteria that will also be indicated in the open calls for sub-granting;

Risk: Local elections that may interrupt or delay activities (political risk)
Lack of motivation of public servants to actively participate in project activities

Početna situaciona analiza

(soci-economic risk);

Mitigation: Daily relations with local public servants who are professional staff in administration will assist overcoming the possible impediments in activities realization;

Risks: Ensuring participation and/or activation of hard to employ/vulnerable groups on the labour market; Reaching out hard to reach and employ (socio-economic risk)

Mitigation: NGO participation will be used to reach out to these groups whose trust in them is key for active engagement. Communication plan will detail on reach out strategies including peer support;

Outputs	<u>Op1.1</u>) Set of implementation documents consisting of project implementation manual, contact list, communication and dissemination plan, and quality plan (SO1-SO2)	<u>OpIn1.1</u>) Number of sets	<u>OpIn1.1</u>) 0 (2020)	<u>OpIn1.1</u>) 1 set (2021)	<u>OpIn1.1</u>) 0 (2020)	<u>OpIn1.1</u>) Doc's available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports
	<u>Op1.2</u>) Constituted project teams incl. SC, PQA, Finance & Procurement team, Grants Award Board (SO1-SO2)	<u>OpIn1.2</u>) No. of project teams	<u>OpIn1.2</u>) 0 (2020)	<u>OpIn2</u>) 4 project teams (2021)	<u>OpIn1.2</u>) 0 (2020)	<u>OpIn1.2</u>) Doc's available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports
	<u>Op1.3</u>) Improved competences of partner staff in PRAG procurement procedures and M&E (SO1-SO2)	<u>OpIn1.3a</u>) No. of training sessions & participants <u>OpIn1.3b</u>) Participants satisfaction with training	<u>OpIn1.3a</u>) 0 (2020)	<u>OpIn1.3a</u>) 2 parallel sessions & 6+3 participants (2021)	<u>OpIn1.3a</u>) 0 (2020)	<u>OpIn1.3</u>) Training reports, attendance lists, photos, presentations available at project virtual drive, Evaluation

Početna situaciona analiza

<u>Op2)</u> Presented baseline report (SO1-SO2)	<u>OpIn2a) No. of reports</u> <u>OpIn2b) Do reports contain conclusions & recommendation sections</u> indicating gaps and future action directions	<u>OpIn2a)</u> 0 (2020) <u>OpIn2b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn2a) 1 report</u> (2021) <u>OpIn2b) Report contain</u> conclusions& recommendation sections indicating gaps and future action directions (2021)	<u>OpIn2a)</u> 0 (2020) <u>OpIn2b)</u> 0 (2020)	summary presented in training report; <u>OpIn2)</u> Report available at partner website, evidenced in PQA reports	Risk: Readiness of private sector companies to keep employees at min for 6 months after the project ends; Mitigation: All participating companies will be signing the contract with defined criteria that will also be indicated in the open calls for sub-granting;
<u>Op3)</u> Organized 1 intersectoral event (SO1-SO2)	<u>OpIn3a) No. of events & participants</u> <u>OpIn3b) Sector background</u> of participants	<u>OpIn3a)</u> 0 (2020) <u>OpIn3b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn3a) 1 event</u> with 50 participants (2021) <u>OpIn3b) Private sector employers, Employment service, City government, CSOs representing vulnerable unemployed citizens (2021)</u>	<u>OpIn3a)</u> 0 (2020) <u>OpIn3b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn3)</u> Agenda, photos, video, attendance list, and press-clipping report available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports	Risk: Lack of commitment of key stakeholders – private sector companies and entrepreneurs in project activities due to their professional engagements (physical risk);
<u>Op4.1)</u> Improved competences of local administration in 2 fields (SO1-SO2)	<u>OpIn4.1a) No. of training sessions & participants</u> <u>OpIn4.1b) Participants satisfaction</u> with training	<u>OpIn4.1a)</u> 0 (2020) <u>OpIn4.1b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn4.1a) 2 training sessions, 30 participants</u> (2022) <u>OpIn4.1b) 80%</u> of participants indicate high overall satisfaction (2022)	<u>OpIn4.1a)</u> 0 (2020) <u>OpIn4.1b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn4.1)</u> Training reports, attendance lists, photos, presentations available at project virtual drive, Evaluation	Mitigation: Inclusion of all key partners' representatives in work plan adoption. Stakeholders' agendas, peoples, issues and influence
<u>Op4.2)</u> Printed and distributed toolkit (SO1-SO2)	<u>OpIn4.2) No. of copies</u>	<u>OpIn4.2)</u> 0 (2020)	<u>OpIn4.2) 200</u> (2022)	<u>OpIn4.2)</u> 0 (2020)		

Početna situaciona analiza

Op4.3) Strengthen employability of unemployed youth (SO1)	OpIn4.3a) No. of training sessions & participants OpIn4.3b) Participants satisfaction with training	OpIn4.3a) 0 (2020) OpIn4.3b) 0 (2020)	OpIn4.3a) 2 training sessions, 30 participants (2022) OpIn4.3b) 80% of participants indicate high overall satisfaction (2022)	OpIn4.3a) 0 (2020) OpIn4.3b) 0 (2020)	summary presented in training report; OpIn4.2) Toolkit available at partner websites and evidenced in PQA reports;	will be in detailed discussed in the stakeholder analysis, insisting on win-win approach. Adjusted learning content and methods to address diversity of learners' needs and expectations;
Op4.4) Rural workforce trained to compost (SO1)	OpIn4.4a) No. of training sessions & participants OpIn4.4b) Participants satisfaction with training	OpIn4.3a) 0 (2020) OpIn4.3b) 0 (2020)	OpIn4.3a) 2 training sessions, 20 participants (2022) OpIn4.3b) 80% of participants indicate high overall satisfaction (2022)	OpIn4.3a) 0 (2020) OpIn4.3b) 0 (2020)	OpIn4.3) Training reports, attendance lists, photos, presentations available at project virtual drive, Evaluation summary presented in training report;	Risk: Lower level of usage of ICT with target groups (economic and technical risk); Mitigation: Stakeholders' analysis will milestone the needs of the target groups also in using ICT on the project;
Op5.1.1) Campaign design (SO1-SO2)	OpIn5.1.1) No. of designs	OpIn5.1.1) 0 (2020)	OpIn5.1.1) 1 (2021)	OpIn5.1.1) 0 (2020)	OpIn4.4) Training reports, attendance lists, photos, presentations available at project virtual drive, Evaluation summary presented in training report;	Risk: Women's (mothers) socially attributed roles and biases towards their engagement in the labour market (social risk);
Op5.1.2) Created promo video (SO1-SO2)	OpIn5.1.2) No. of videos	OpIn5.1.2) 0 (2020)	OpIn5.1.2) 1 (2021)	OpIn5.1.2) 0 (2020)	summary presented in training report;	Mitigation: Educational activities
Op5.2) Implemented promotional campaign (SO1-SO2)	OpIn5.2a) No. of campaigns OpIn5.2b) Size of targeted audience	OpIn5.2a) 0 (2020) OpIn5.2b) 0 (2020)	OpIn5.2a) 1 (2022) OpIn5.2b) 4,000 (2022)	OpIn5.2a) 0 (2020) OpIn5.2b) 0 (2020)	summary presented in training report;	Mitigation: Educational activities

Početna situaciona analiza

<p><u>Op6</u>) Improved competences of employers to create and manage on-the-job training programs (SO2)</p>	<p><u>OpIn6a</u>) No. of training sessions & participants <u>OpIn6b</u>) Participants satisfaction with training</p>	<p><u>OpIn6a</u>) 0 (2020)</p>	<p><u>OpIn6a</u>) 2 training sessions, 20 participants (2022) <u>OpIn6b</u>) 80% of participants indicate high overall satisfaction (2022)</p>	<p><u>OpIn6a</u>) 0 (2020)</p>	<p><u>OpIn5.1.1</u>) Doc. available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports; <u>OpIn5.1.2</u>) Video available at partner websites and social networks, and evidenced in PQA reports;</p>	<p>in particular with relevant civil servants; emphasizing women empowerment benefits for the society at large and agri-food sector in particular; Risks: COVID19 related risks; Mitigation: Safety measures will be upheld and workplan set realistically –</p>
<p><u>Op7.1</u>) Created CfA procedure and Application package (SO1-SO2)</p>	<p><u>OpIn7.1</u>) No. of procedures & application packages</p>	<p><u>OpIn7.1</u>) 0 (2020)</p>	<p><u>OpIn7</u>) 1 procedure & application packages, encompassing both grant types, A and B (2022)</p>	<p><u>OpIn7.1</u>) 0 (2020)</p>	<p><u>OpIn5.2</u>) Campaign report, photos, videos, participants lists and press-clipping report available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;</p>	<p>working in small groups and inclusion of blended learning when possible;</p>
<p><u>Op7.2.1</u>) CfA carried out (SO1-SO2)</p>	<p><u>OpIn7.2.1a</u>) No. of information sessions & participants <u>OpIn7.2.1b</u>) No. of received applications</p>	<p><u>OpIn7.2.1a</u>) 0 (2020)</p>	<p><u>OpIn7.2.1a</u>) 1 info sessions, 40 participants (2022) <u>OpIn7.2.1b</u>) 30 (2022)</p>	<p><u>OpIn7.2.1a</u>) 0 (2020)</p>	<p><u>OpIn6</u>) Training reports, attendance lists, photos, presentations available at project virtual</p>	
<p><u>Op7.2.2</u>) Small-grants type A</p>	<p><u>OpIn7.2.2</u>) No. of concluded</p>	<p><u>OpIn7.2.2</u>)</p>	<p><u>OpIn7.2.2</u>) 17 grant</p>	<p><u>OpIn7.2.2</u>)</p>		

and B awarded to and agreements concluded with private sector employers (SO1-SO2)	agreements type A and B	0 (2020)	agreements (2022)	0 (2020)	drive, Evaluation summary presented in training report;
<u>Op8</u>) Improved competences of employers to create and manage mentoring programs (SO2)	<u>OpIn8a</u>) No. of training sessions & participants <u>OpIn8b</u>) Participants satisfaction with training	<u>OpIn8a</u>) 0 (2020) <u>OpIn8b</u>) 0 (2020)	<u>OpIn8a</u>) 1 training, 34 participants (2022) <u>OpIn6b</u>) 80% of participants indicate high overall satisfaction (2022)	<u>OpIn8a</u>) 0 (2020) <u>OpIn8b</u>) 0 (2020)	<u>OpIn7.1</u>) Call for applications and application package available at project virtual drive, and evidenced by PQA reports;
<u>Op9.1</u>) Created CfA procedure and Application package (SO1-SO2)	<u>OpIn9.1</u>) No. of procedures & application packages	<u>OpIn9.1</u>) 0 (2020)	<u>OpIn9.1</u>) 1 type C grant procedure & application package (2022)	<u>OpIn9.1</u>) 0 (2020)	<u>OpIn7.2.1</u>) Session reports, attendance lists, photos, presentations, CfA report available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;
<u>Op9.2.1</u>) CfA carried out (SO1-SO2)	<u>OpIn9.2.1b</u>) No. of received applications	<u>OpIn9.2.1b</u>) 0 (2020)	<u>OpIn9.2.1b</u>) 10 type C applications, (2022)	<u>OpIn9.2.1b</u>) 0 (2020)	available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;
<u>Op9.2.2</u>) Small-grants type C awarded to and agreements concluded with business operators in the field of agritourism (SO1-SO2)	<u>OpIn9.2.2a</u>) No. of concluded agreements type C <u>OpIn9.2.2c</u>) Grant-holders satisfaction with mentoring	<u>OpIn9.2.2a</u>) 0 (2020) <u>OpIn9.2.2c</u>) 0 (2020)	<u>OpIn9.2.2a</u>) 5 grant agreements (2022) <u>OpIn9.2.2c</u>) 80% of participants indicate high overall satisfaction (2022)	<u>OpIn9.2.2a</u>) 0 (2020) <u>OpIn9.2.2c</u>) 0 (2020)	<u>OpIn7.2.2</u>) Copy of grant agreements and press-clipping report available at project virtual drive, and evidenced in PQA
<u>Op10.1</u>) Hard-to-employ	<u>OpIn10.1a</u>) No. of	<u>OpIn10.1a</u>)	<u>OpIn10.1a</u>) 50 hard-	<u>OpIn10.1a</u>)	evidenced in PQA

(unemployed) persons trained for high-demand occupations (SO1)	hard-to-employ persons in training , incl. long-term unemployed, low-qualified, women, youth NEET <u>OpIn10.1b)</u> Satisfaction with training	0 (2020) <u>OpIn10.1b)</u> 0 (2020)	to-employ persons, min. 40% women (2022) <u>OpIn10.1b)</u> 80% of participants indicate high overall satisfaction (2022)	0 (2020) <u>OpIn10.1b)</u> 0 (2020)	reports; <u>OpIn8)</u> Training reports, attendance lists, photos, presentations available at project virtual drive, Evaluation summary presented in training report;
<u>Op10.2)</u> Hard-to-employ (unemployed) persons trained for safety protection at work (SO1)	<u>OpIn10.2a)</u> No. of hard-to-employ persons in training , <u>OpIn10.2b)</u> Trainees satisfaction with training	<u>OpIn10.2a)</u> 0 (2020) <u>OpIn10.2b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn10.2a)</u> 50 hard-to-employ persons, min. 40% women (2022) <u>OpIn10.2b)</u> 80% of participants indicate high overall satisfaction (2022)	<u>OpIn10.2a)</u> 0 (2020) <u>OpIn10.2b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn9.1)</u> Call for applications and application package available at project virtual drive, and evidenced by PQA reports;
<u>Op11.1.1)</u> Mentoring provided for agritourism grants holders (SO1-SO2)	<u>OpIn11.1.1a)</u> No. of grant-holders benefiting from mentoring <u>OpIn11.1.1b)</u> Grant-holders satisfaction with mentoring	<u>OpIn11.1.1 a)</u> 0 (2020) <u>OpIn11.1.1 b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn11.1.1a)</u> 5 grant-holders (2022) <u>OpIn11.1.1b)</u> 100% indicate high overall satisfaction (2022)	<u>OpIn11.1.1 a)</u> 0 (2020) <u>OpIn11.1.1 b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn7.2.1)</u> Session reports, attendance lists, photos, presentations, CfA report available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;
<u>Op11.1.2)</u> Improved competences of agritourism households to create tourist programs and services based on story-telling and food and	<u>OpIn11.1.2a)</u> No. of training sessions & participating households <u>OpIn11.1.2b)</u> Participants	<u>OpIn11.1.2 a)</u> 0 (2020) <u>OpIn11.1.2</u>	<u>OpIn11.1.2a)</u> 2 sessions, 5 households, min. 40%	<u>OpIn11.1.2 a)</u> 0 (2020) <u>OpIn11.1.2</u>	

spirits tasting (SO1-SO2)	satisfaction with training	<u>b)</u> 0 (2020)	women (2022) <u>OpIn11.1.2b)</u> 80% of participants indicate high overall satisfaction (2022)	<u>b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn7.2.2)</u> Copy of grant agreements, press-clipping report, categorization certificates and mentoring reports available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;
<u>Op11.2.1)</u> Printed and distributed guidelines (SO2)	<u>OpIn11.2.1)</u> No. of copies	<u>OpIn11.2.1)</u> 0 (2020)	<u>OpIn11.2.1)</u> 200 (2022)	<u>OpIn11.2.1)</u> 0 (2020)	<u>OpIn10.1)</u> Training reports, attendance lists, photos, presentations available at project virtual drive, Evaluation summary presented in training report;5
<u>Op12)</u> Work contracts concluded with 50% of the on-the-job trainees (SO1)	<u>OpIn12a)</u> No. of work contracts concluded with on-the-job trainees <u>OpIn12b)</u> % of contracts concluded with women	<u>OpIn12a)</u> 0 (2020) <u>OpIn12b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn12a)</u> 25 work contracts <u>OpIn12b)</u> 40% of contracts concluded with women	<u>OpIn12a)</u> 0 (2020) <u>OpIn12b)</u> 0 (2020)	<u>OpIn10.2)</u> Training reports, attendance lists, photos, presentations
<u>Op13)</u> Project results promoted at dissemination event (SO1-SO2)	<u>OpIn13)</u> No. of dissemination events & participants	<u>OpIn13)</u> 0 (2020)	<u>OpIn13)</u> 1 event, 50 participants (2022)	<u>OpIn13)</u> 0 (2020)	

Početna situaciona analiza

<u>Op14</u>) Project promoted in the public (SO1-SO2)	<u>OpIn14</u>) No. of media appearances, press articles and video reports	<u>OpIn14</u>) 0 (2020)	<u>OpIn14</u>), 10 (2022)	<u>OpIn14</u>) 0 (2020)	available at project virtual drive, Evaluation summary presented in training report;
<u>Op15</u>) Ensured high quality of implementation and results (SO1-SO2)	<u>OpIn15</u>) % of interviewees positively assessing the quality of implementation and results	<u>OpIn15</u>) 0 (2020)	<u>OpIn15</u>) 80% (2022)	<u>OpIn15</u>) 0 (2020)	<u>OpIn11.1.1</u>) Mentoring reports and photos available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;
					<u>OpIn11.1.2</u>) Training reports, attendance lists, photos, presentations available at project virtual drive, Evaluation summary presented in training report;
					<u>OpIn11.2.1</u>) Guidelines available at project virtual drive, and evidenced in PQA

Početna situaciona analiza

reports;

OpIn12a) Copies of work contracts and reports from selection process, and press-clipping report available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;

OpIn13) Agenda, photos, video, attendance list and press-clipping report available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;

OpIn14) Press-clipping report, photos, videos, press articles available at project virtual drive, and evidenced in PQA reports;

A1 Kick-off meeting with PRAG procurements training (Op1.1-Op1.3)

A2 Baseline update survey among employers (Op2)

A3 Employment forum (Op3)

A4.1 Training of local administration on employment policy making and M&E of vulnerable workforce development (Op4.1)

A4.2 Creation of toolkit on employment policy making and M&E of vulnerable workforce development (Op4.2)

A4.3 Socio-economic activation training for unemployed youth workforce (Op4.3)

A4.4 Socio-economic activation raining on composting for long term unemployed rural workforce (Op4.4)

A5.1 Preparation of the promotional campaign & video on EU support to employment in Cetinje (Op5.1.1-Op5.1.2)

A5.2 Execution of the promotional campaign on EU support to employment in Cetinje (Op5.2)

A6 Training of employers on the creation and management of on-the-job training programs in high demand occupations (Op6)

A7.1 Preparation of CfA for for small grants, and definition of selection criteria selection criteria (Op7.1)

A7.2 Execution of CfA for private sector employers for small grants and small grant awarding procedure

Means (Costs classification):

A1) Staff, small-scale event, travel, laptops (1. Human Resources, 2. Travel, 3 Equipment)

A2) Staff, consultant (1. Human Resources, 5. Other costs)

A3) Staff, large-scale event, consultant (1. Human Resources, 5. Other costs)

A4.1) Staff, small-scale event, consultant, travel, laptops (1. Human Resources, 2. Travel, 3 Equipment, 5 Other costs)

A4.2) Consultant, printing (5. Other costs)

A4.3) Staff, small-scale event, consultant, (1. Human Resources,, 5 Other costs)

A4.4) Staff, small-scale event, consultant, composting sets (1. Human Resources,, 5 Other costs)

A5.1) Consultant (5. Other costs)

A5.2) Consultant, video, billboards (5 Other costs)

A6) Staff, small-scale event, consultant, (1. Human Resources,, 5 Other costs)

A7.1) Staff, travel, laptop, (1. Human Resources, 2. Travel, 3. Equipment)

A7.2) Staff, travel, large-scale event, consultant, grants (1. Human Resources, 2. Travel, 3. Equipment, 5 Other costs, 6. Other)

OpIn15) PQA reports, external evaluation report and audit report available at project virtual drive;

Assumptions:

Broad social mobilisation and acceptance of the topics (social element);

Stakeholder, legal and institutional arrangements comprising roles, responsibilities and management functions (institutional element);

Financial and operational requirements, as well as cost recovery mechanisms (economic element).

Willingness of multi stakeholders to work together for common goals;

Existence of political will to amend legislative framework in the sector based on new inputs/findings obtained in the course of the implementation process;

(Op7.2.1-Op7.2.2)

A8 Training of employers on mentoring (Op8)

A9.1 Preparation of CfA for agritourism business development support (Op9.1)

A9.2 Execution of CfA for agritourism business development support (Op9.2.1-Op9.2.2)

A10 Execution and monitoring of the on-the-job training for high-demand occupations (Op10.1-Op10.2)

A11.1 Supporting agritourism business growth of small-grants holders (Op11.1.1-Op11.1.2)

A11.2 Creation of a guide to agritourism business development (Op11.2.1)

A12 Employment of the on-the-job trainees (Op12)

A13 Dissemination conference (Op13)

A14 Implementation of promotional and dissemination activities (Op14)

A15 Implementation of Project Quality Architecture (Op15)

A8) Staff, small-scale event, consultant, (1. Human Resources,, 5 Other costs)

A9.1) Staff, travel, laptop, (1. Human Resources, 2. Travel, 3. Equipment)

A9.2) Staff, travel, large-scale event, consultant, grants (1. Human Resources, 2. Travel, 3. Equipment, 5 Other costs, 6. Other)

A10) Staff, consultant (1. Human Resources, 5 Other costs)

A11.1) Staff, travel, laptop, consultant, grants (1. Human Resources, 2. Travel, 3. Equipment, 5 Other costs)

A11.2) Consultant, printing (5. Other costs)

A12) Staff, consultant (1. Human Resources, 5 Other costs)

A13) Staff, large-scale event, consultant (1. Human Resources, 5. Other costs)

A14) Staff, travel, laptops (1. Human Resources, 2. Travel, 3. Equipment)

A15) Staff, laptops (1. Human Resources, 3. Equipment)

Sufficient number of target groups' members apply for participation in project interventions.

6. KORIŠĆENI IZVORI

- Godišnji izvještaj Statističkog zavoda Crne Gore (MONSTAT), dostupan na: https://monstat.org/cg/publikacije_page.php?id=1964
- Broj i struktura poslovnih subjekata u Crnoj Gori (MONSTAT) dostupan na: <https://www.monstat.org/uploads/files/publikacije/registri/BROJ%20I%20STRUKTUR%20POSLOVNIH%20SUBJEKATA%20U%20%202019%20god.pdf>
- Publikacija Crnogorska priveda 2020. (Privredna komora CG) dostupna na: https://www.privrednakomora.me/sites/pkcg.org/files/multimedia/gallery/files/2012/09/cg_privreda_2020.pdf
- Publikacija Crnogorska priveda 2021. (Privredna komora CG) dostupna na: https://www.privrednakomora.me/sites/pkcg.org/files/multimedia/gallery/files/2012/09/cg_privreda_2021_0.pdf
- Izvještaju o radu ZZZCG za 2021. godinu, dostupan na: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2022/02/Izvie%C5%A1taj-o-radu-ZZZCG-za-2021.-godinu-1.2.2022-1.pdf>
- Istraživanje ZZZCG o deficitarnim zanimanjima za 2019. godinu, dostupno na: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2021/04/ISTRA%C5%BDIVANJE-Deficitarna-zanimanja-ZA-SAJT.pdf>
- Analiza ponude, tražnje i zapošljavanja na tržištu rada u Crnoj Gori u 2020. godini, dostupna na: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2021/04/ANALIZA-ponude-tra%C5%BEije-i-zapo%C5%A1ljavanja-na-tr%C5%BEi%C5%A1tu-rada-u-Crnoj-Gori-u-2020.-godini-31.3.2021.-PDF.pdf>
- Strategija zapošljavanja Prijestonice Cetinje za period 2021-2024, dostupna na: <http://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/dokumenta/db2baf157fad61775edc511d2565f366.pdf>
- Strateški plan razvoja Prijestonice Cetinje 2020-2024, dostupan na: <http://www.cetinje.me/cetinje/cms/public/image/dokumenta/2ad02938f6a3e95fe8f97074a4f2f95.pdf>
- Akcioni plan zapošljavanja za 2022. godinu, dostupan na: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2022/02/predlog-akcionog-plana-zaposljavanja-za-2022-godinu-1.pdf>
- Strategija razvoja ruralnog turizma Crne Gore sa Akcionim planom do 2023. godine
- Zakon o klasifikaciji djelatnosti Crne Gore, dostupan na <https://wapi.gov.me/download-preview/b97954ce-045f-4123-bb0b-36781484b6e1?version=1.0>
- Brošura „Seoska domaćinstva u Crnoj Gori“, dostupna na: <https://wapi.gov.me/download-preview/4c899e37-53ef-4881-8e08-cb5ec02ab52d?version=1.0>
- Program za razvoj prerađivačke industrije za 2022. godinu, dostupan na: <https://www.gov.me/clanak/javni-poziv-za-ucesce-u-postupku-dodjele-sredstava-za->

- [program-za-razvoj-preradivacke-industrije-za-2022-godinu](#)
- Izvještaj o indeksima razvoja, dostupan na: <https://investitor.me/2020/01/19/lista-razvijenosti-crne-gore-podgoricu-tuku-dvije-bokeske-opstine/>
- Pravilnik o minimalno-tehničkim uslovima, uslovima za kategoriju i načinu kategorizacije objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge u seoskom domaćinstvu dostupan na: <https://wapi.gov.me/download-preview/dc9b035c-7817-4ec2-9021-f07d61099cf7?version=1.0>
- Zakon o turizmu i ugostiteljstvu dostupan na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-turizmu-i-ugostiteljstvu.html>
- Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju dostupan na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-poljoprivredi-i-ruralnom-razvoju.html>
- 2022 Morić I., KAKO ZAPOČETI POSAO U RURALNOM TURIZMU CRNE GORE, SWG RRD
- 2018 Morić I., Rural tourism in Montenegro: Accomodation and Activities offer Analysis“, University Rijeka, dostupno na: https://fthm.uniri.hr/images/kongres/ruralni_turizam/4/znanstveni/Stanovcic_Moric_P_etcovic_Vukcetic.pdf
- Registar poljoprivrednih gazdinstava dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/bb20e217-c9b4-454b-8db5-e96f03c25164>
- Centralni turistički registar dostupan na: <http://www.ctr.mrt.gov.me/>
- Udružena seoska domaćinstva Crne Gore dostupna na: <https://www.ruralholiday.me/>
- „Rural tourism in Montenegro: Accomodation and Activities Offer Analysis“, Stanovčić, Moric, Peković, Vukčević dostupno na: https://fthm.uniri.hr/images/kongres/ruralni_turizam/4/znanstveni/Stanovcic_Moric_P_etcovic_Vukcetic.pdf
- Mali vodič za seoska domaćinstva- pružanje usluga smještaja i ishrane turistima dostupan na: <https://www.ruralholiday.me/wp-content/uploads/2020/01/MORT-Seoski-turizam.pdf>
- Projektna prijava projekta PLACEMENT
- Logička matrica projekta PLACEMENT

7. PRILOZI

UPITNIK ZA POSLODAVCE U AGRO-FOOD SEKTORU

Pred Vama se nalazi upitnik koji se sprovodi u okviru projekta PLACEMENT u cilju prikupljanja što relevantnijih podataka o potrebama malih i srednjih preduzeća i preduzetnika iz poljoprivredno-prehrambenog sektora na području Prijestonice Cetinje. Vaši odgovori biće uzeti u obzir prilikom pripreme narednih projektnih aktivnosti, a naročito poziva za poslodavce. Upitnik je anoniman.

1. Sektor kojem Vaše preduzeće pripada (samo 1 odgovor):
 - a. Proizvodnja i prerada mesa i mesnih prerađevina
 - b. Proizvodnja vina i alkoholnih pića
 - c. Proizvodnja meda i pčelinjih proizvoda
 - d. Drugo iz poljoprivredno-prehrambenog sektora (navedite delatnost)

2. Broj zaposlenih (samo 1 odgovor):
 - Do 5
 - Do 10
 - Do 50
 - Preko 50

3. Da li ste tokom 2021 godine imali promjene u ukupnom broju zaposlenih? (samo 1 odgovor)
 - a. Da, ukupan broj zaposlenih je porastao
 - b. Da ukupan broj zaposlenih se smanjio
 - c. Ne

Komentar: (opciono)

4. Koja vrsta podrške Vam je najpotrebnija kako biste unaprijedili svoje poslovanje? (max. 2 odgovora)
 - Modernizacija procesa proizvodnje i prerade kupovinom novih mašina i alata
 - Zapošljavanje dodatnog kadra/radnika
 - Obezbeđivanje dodatnih obuka za zaposlene
 - Savjeti stručnjaka za unapređivanje poslovanja
 - Drugo (molimo Vas navedite šta konkretno):

5. Odaberite odgovor koji najbolje opisuje potrebu Vašeg preduzeća za zapošljavanjem novih kadrova/radnika (samo 1 odgovor):

- a. Imamo potrebu za zapošljavanjem 1 dodatne osobe
 - b. Imamo potrebu za zapošljavanjem 2 dodatne osobe
 - c. Imamo potrebu za zapošljavanjem više od 2 dodatne osobe
 - d. Nemamo potrebu za zapošljavanjem dodatnih osoba
6. Ako biste kroz projekat dobili finansijsku subvenciju za isplatu celokupne zarade novozaposlenim radnicima za prvih 6 mjeseci, koliko biste radnika zaposlili (samo 1 odgovor):
- a. 1
 - b. 2
 - c. Više od 2
 - d. Nemamo potrebu za zapošljavanjem novih radnika bez obzira na subvenciju
7. Ako bih kroz projekat mogao da dobijem finansijsku subvenciju za unapređivanje poslovanja: (samo 1 odgovor)
- a. Utrošio bih je na kupovinu nove opreme i alata
 - b. Utrošio bih je na zapošljavanje novih radnika
 - c. Jedan dio bih utrošio na kupovinu opreme i alata, a drugi dio na zapošljavanje novih radnika
8. Da li ste za Vas i Vaše zaposlene organizovali obuku stručnog usavršavanja u posljednje 3 godine, i na koju temu? (samo 1 odgovor)
- a. Ne
 - b. Da, na temu:

9. Da li je Vama i Vašim zaposlenima potrebna obuka stručnog usavršavanja, i na koju temu? (samo 1 odgovor)
- a. Ne
 - b. Da, na temu:

10. Kada zapošljavate novog radnika, koje su po Vama najvažnije osobine koje radnik treba da posjeduje kako biste ga zaposlili? (max. 3 odgovora)
- Da ima odgovarajuće iskustvo i ume da radi
 - Da je timski igrač
 - Da ima vještine u komunikaciji i znanje stranih jezika
 - Da je odgovoran, savjestan i da poštuje rokove
 - Da je disciplinovan i poslušan
 - Da brzo uči i ima samoinicijativu
 - Drugo (molimo Vas navedite šta konkretno):

UPITNIK ZA SEOSKA DOMAĆINSTVA REGISTROVANA ZA PRUŽANJE USLUGA SMJEŠTAJA I ISHRANE

Pred Vama se nalazi upitnik koji se sprovodi u okviru projekta PLACEMENT u cilju prikupljanja što relevantnijih podataka o potrebama seoskih domaćinstava registrovanih za pružanje usluga smještaja i ishrane na području Prijestonice Cetine. Vaši odgovori biće uzeti u obzir prilikom pripreme narednih projektnih aktivnosti, a naročito poziva za poslodavce. Upitnik je anonimn.

1. Smještajni kapacitet Vašeg domaćinstva za goste čini (samo 1 odgovor)

- Do 4 kreveta
- Do 10 kreveta
- Preko 10 kreveta

Komentar: (opciono)

2. Da li Vaše domaćinstvo nudi i usluge spremanja hrane i posluženja pića?

- a. Da
- b. Ne

Komentar: (opciono)

3. Koji faktori predstavljaju najveći izazov u poslovanju Vašeg domaćinstva?

- Nedovoljno interesovanje turista
 - Nedovoljna opremljenost objekta sadržajima za turiste
 - Nedovoljna podrška u domenu promocije
 - Neodgovarajuća turistička i putna infrastruktura
 - Članovi domaćinstva angažovani na poslovima pružanja usluga gostima nisu dovoljno stručni i osposobljeni
 - Drugo (molimo Vas navedite šta konkretno):
-

4. Koja vrsta podrške JE Vašem domaćinstvu najpotrebnija kako biste unaprijedili svoje poslovanje? (max. 2 odgovora)

- Finansijska podrška za kupovinu inventara i uređaja neophodnih za pružanje usluga smještaja i ishrane
- Finansijska i stručna podrška za uvođenje novih tehnologija i načina rada (npr. sistem za bukiranje smještaja, plaćanje platnim karticama, i sl.)
- Obezbeđivanje dodatnih obuka za članove domaćinstva koji pružaju usluge turistima (npr. učenje stranog jezika, vještina promocije preko interneta, itd.)
- Savjeti stručnjaka za unapređivanje poslovanja

- Drugo (molimo Vas navedite šta konkretno):

5. Ako bi Vaše domaćinstvo kroz projekat moglo da dobije finansijsku subvenciju za unapređivanje poslovanja, utrošili biste je na: (samo 1 odgovor)
- a. kupovinu inventara i uređaja neophodnih za pružanje usluga smještaja i ishrane
 - b. obuku stručnog usavršavanja članova mojeg domaćinstva
 - c. samo jedan dio na kupovinu inventara i uređaja, a preostali dio na stručno usavršavanje članova domaćinstva

6. Navedite broj članova Vašeg domaćinstva koji učestvuju u pružanju usluga gostima:

7. Da li ste za članove Vašeg domaćinstva koji su angažovani u pružanju usluga za goste organizovali obuku stručnog usavršavanja u posljednje 3 godine, i na koju temu? (samo 1 odgovor)

- d. Ne
- e. Da, na temu:

8. Da li je Vama i članovima Vašeg domaćinstva koji su angažovani u pružanju usluga za goste potrebna obuka stručnog usavršavanja, i na koju temu? (samo 1 odgovor)

- f. Ne
- g. Da, na temu:

9. Koja obuka bi najviše značila Vašem domaćinstvu da unapredi svoje poslovanje? (max. 2 odgovora)

- Obuka o promociji na internetu (društvene mreže, Booking, web sajt...)
- Upravljanje domaćinstvom u seoskom turizmu
- Kategorizacija
- Kreiranje usluga i ponude za goste u seoskom turizmu
- Posluženje vina i rakija, sireva i proizvoda od mesa
- Komunikacija zaposlenih sa gostima
- Drugo (molimo Vas navedite temu):
